

UiT Norges arktiske universitet

Det juridiske fakultet ved UiT Norges arktiske universitet

Beviskravet i spørsmål om tilregnelighet

Med særlig fokus på «psykosevilkåret» sett i lys av den nye ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» i strl. § 20

Jenny Martine Tingvoll Bolle

Liten masteroppgave i rettsvitenskap Høst 2019

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema og problemstillinger	1
1.2	Begrepsavklaring	1
1.3	Rettskilder og metode	2
1.4	Aktualitet.....	3
1.5	Avgrensninger.....	5
1.6	Videre fremstilling	5
2	BEGRUNNELSE OG HENSYN BAK STRAFFRIHET FOR UTILREGNELIGE PERSONER	5
2.1	Innledning	5
2.2	Individualpreventiv virkning.....	7
2.3	Allmennpreventiv virkning	8
3	«PSYKOSEVILKÅRET» SOM GRUNNLAG FOR UTILREGNELIGHET	9
3.1	Innledning	9
3.2	Tilregnelighet i norsk rett.....	9
3.2.1	<i>Det norske tilregnelighetssystemet</i>	10
3.3	«Psykovilkårets» innhold.....	12
3.3.1	<i>Innledning</i>	12
3.3.2	<i>Det medisinske psykovilket</i>	12
3.3.3	<i>Det juridiske psykovilket</i>	14
3.4	Sakkyndiges rolle ved vurderingen av om gjerningspersonen var «psykotisk» ..	16
4	DET ALMINNELIGE STRAFFERETTSLIGE BEVISKRAV	18
4.1	Innledning	18
4.2	Det alminnelige beviskravets rettslige grunnlag og begrunnelse.....	18
4.3	Beviskravets innhold.....	20
5	BEVISKRAVET I SPØRSMÅLET OM TILREGNELIGHET	21
5.1	Innledning	21
5.2	Gjeldende rett.....	22
5.2.1	<i>Forarbeider</i>	22
5.2.2	<i>Høyesterettspraksis</i>	23
5.2.3	<i>Juridisk teori</i>	28
5.2.4	<i>Oppsummering av rettstilstanden</i>	29
5.2.5	<i>22. juli-saken</i>	30
5.3	Tidligere lovforslag.....	32
5.3.1	<i>Tilregnelighetsutvalgets utredning (NOU 2014:10)</i>	32
5.3.2	<i>Justis- og beredskapsdepartementets Prop. 154 L (2016-2017)</i>	33
5.3.3	<i>Innst. 296 L (2018-2019)</i>	34
6	NY RETTSTILSTAND VEDTATT JUNI 2019	35
6.1	Innledning	35
6.2	«Sterkt avvikende sinnstilstand».....	35
6.2.1	<i>Kort om lovforslagene</i>	35

6.2.2	<i>Ny strl. § 20 Skyldevne</i>	37
6.2.3	<i>Sakkyndige</i>	40
6.2.4	<i>Lovendringens innvirkning på beviskravet for tilregnelighet</i>	40
6.3	Konsekvenser og kritikk av lovvedtaket.....	41
6.3.1	<i>Refleksjon over departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet for tilregnelighet</i>	41
6.3.2	<i>Er beviskravet for tilregnelighet i strid med EMK artikkel 6 nr. 2?</i>	43
6.3.3	<i>Ordlysendring – konsekvenser og kritikk</i>	45
7	HVORDAN BØR BEVISKRAVET FOR TILREGNELIGHET UTFORMES?	47
7.1	Innledning	47
7.1.1	<i>Utenlandsk rett</i>	47
7.2	Hvordan bør beviskravet i spørsmål om tilregnelighet utformes?.....	52
8	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	54
	KILDELISTE	56

1 Innledning

1.1 Tema og problemstillinger

Tema for masteroppgaven er beviskravet for tilregnelighet med særlig fokus på «psykosevilkåret» i lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (strl.) § 20 i første ledd bokstav b sett i lys av den nye ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» vedtatt juni 2019.

Formålet med oppgaven er å belyse rettsstilstanden for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet, herunder hvordan beviskravet for tilregnelighet påvirkes av endringene i den nylig vedtatte tilregnelighetsparagrafen med tilhørende navn Skylddevne i strl. § 20.

I kapittel 1 redegjøres det for sentrale begreper, metodiske trekk, oppgavens aktualitet og nærmere avgrensninger. Avslutningsvis gis en kort fremstilling av veien videre.

1.2 Begrepsavklaring

De fleste begreper defineres etter hvert som de drøftes i avhandlingen. Innledningsvis vil det kun gis en kort redegjørelse av de mest sentrale begrepene, som bevis, bevisbedømmelse, beviskrav og bevistema. Begrepene isolert sett kan ha varierende meningsinnhold, avhengig av kontekst. Formålet med begrepsavklaringen er å klargjøre hvordan begrepene er brukt i denne avhandlingen.

Et *bevis* søker å belyse andre fenomener utover seg selv.¹ Hvor sikkert et faktum er, beror på hvor sterke bevis som taler for eksistensen eller ikke-eksistensen av de faktiske handlinger.² Bevisets styrke og robusthet er avgjørende for hvor sikker retten kan være på slutningen.³

Bevisbedømmelsen er en tankeprosess hvor de ulike bevisene vurderes og tas stilling til i henhold til hvor overbevisende de er for det faktum som søkes belyst.⁴ Utfallet av bevisbedømmelsen er ofte at retten er usikker på om bevisene er tilstrekkelige til å fatte en dom.⁵

¹ Eckhoff (2001) s. 70.

² Løvlie (2014) s. 56 og NOU 2014:10 s. 177.

³ Løvlie (2014) s. 335-336.

⁴ Strandbakken (2003) s. 59.

⁵ Kolflaath (2013) s. 11.

Beviskravet er en terskel som benyttes for å håndtere usikkerhet om de faktiske forhold som fremlegges i form av bevis, og avgjør hva slags visshet som er tilstrekkelig for å avlegge dom på grunnlag av det faktiske forhold.⁶

Bevistema er de faktiske forhold bevisene skal opplyse.⁷ Før avsigelse av dom må retten vurdere om bevistema er tilstrekkelig bevist i forhold til det aktuelle beviskravet.⁸

1.3 Rettskilder og metode

Strl. § 20 med tilhørende navn Tilregnelighet, er i skrivende stund gjeldende rett og lovfestet i første ledd bokstav b. Den nylig vedtatte strl. § 20 Skyldevne er ikke trådt i kraft, men vil gjelde som norsk lov ved ikrafttredelse når regjeringen bestemmer. Lovvedtak 60 (2018-2019) og forarbeidene til begge tilregnelighetsparagrafene er sentrale rettskilder når rettstilstanden belyses. I tillegg gir rettspraksis og juridisk teori viktige bidrag til oppgaven. Publiserte forarbeider, rettspraksis og juridisk teori er i norsk rett tradisjonelt av rettskildevekt.⁹

Beviskravet for tilregnelighet er derimot ulovfestet, og vil følgelig belyses gjennom rettspraksis og juridisk teori.¹⁰ Som følge av at rettstilstanden utledet av rettspraksis er uklar og omdiskutert, vil drøftelsen bære preg av tolkningsspørsmål og hensyn bak reglene. Et viktig bidrag til forståelsen av beviskravet vil også være Tilregnelighetsutvalgets utredning (NOU 2014:10).¹¹ Utredninger som NOU 2014:10 er ofte omtalt som forberedende lovarbeid og har rettskildevekt i norsk rett.¹² Tilregnelighetsutvalgets utredning førte ikke til noen lovendring hva angår beviskravet, men utredningen gjennomgår en rekke av relevante rettskilder fra juridisk litteratur, utenlandsk rett og rettspraksis.

Internasjonal retts svar på tilregnelighetsproblematikken behandles i punkt 6.3.2 og 7.1.1 Det er følgelig behov for å knytte noen bemerkninger til norsk retts forhold til internasjonal rett. Norge er tilsluttet Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), og plikter således

⁶ NOU 2014:10 s. 178 og Kolflaath (2013) s. 11.

⁷ Strandbakken (2003) s. 47.

⁸ Andenæs (2009) s. 160.

⁹ Eckhoff (2001) kapittel 3 og Nygaard (2015) s. 317-318 og s. 219.

¹⁰ Øyen (2016) s. 446.

¹¹ NOU 2014:10.

¹² Smith (2012) s. 229.

å respektere og sikre menneskerettighetene etter konvensjonen. Etter menneskerettighetsloven § 3 gjelder EMK som norsk rett med forrang foran formell lov ved motstrid. Et eventuelt beviskrav utledet av EMK kan altså ikke fravikes ved formell lov.

Videre gis det en gjennomgang av hvordan dansk og svensk rett har utformet utilregnelighetsreglene. Rettstilstanden i Sverige og Danmark er av interesse fordi strafferettssystemene i stor grad bygger på de samme grunnforutsetninger som vår egen strafferett.¹³ Redegjørelsen tjener som illustrasjonsmateriale og dels som argumenter for at beviskravet for tilregnelighet bør løses likt i norsk rett.¹⁴

Andre kilder er tidsskriftartikler, avisartikler og andre ytringer som har vært viktige for å belyse samfunnsdebatten rundt temaet.

1.4 Aktualitet

Ett av fire vilkår for straffeansvar er at lovbrøyteren var tilregnelig på gjerningstidspunktet. I 150 år har norske domstoler latt være å straffe personer som på handlingstidspunktet var psykisk syke. Det siste århundret har bevissthet og behandling rundt psykiske lidelser økt betraktelig. Ny kunnskap rundt temaet har ført til flere offentlige utredninger og nå nytt lovvedtak.

Det generelle beviskravet i strafferetten er stadfestet ved sikker ulovfestet sedvanerett, og uttrykkes ved at «enhver rimelig og fornuftig tvil skal komme tiltalte til gode».¹⁵ Høyesterett har imidlertid gitt uttrykk for at det gjelder et annet beviskrav i spørsmål om tilregnelighet sammenlignet med de øvrige straffbarhetsvilkårene.¹⁶ Beviskravet for tilregnelighet defineres gjennom uklare, motsigende og lite begrunnede uttalelser fra en gammel høyesterettsdom.¹⁷ Beviskravet for tilregnelighet er domstolskapt, men hvordan disse sentrale dommene skal forstås, er det uenighet om i juridisk teori og praksis.¹⁸

¹³ NOU: 2014: 10 s. 60.

¹⁴ Eckhoff (2001) s. 284.

¹⁵ Rt-2008-1659.

¹⁶ Rt-1979-143 s. 147.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Andenæs (2004) s. 310, Jerkø (2015) s. 559, Strandbakken (2003) s. 406-408.

Utilregnelighetsreglene er og har vært gjenstand for debatt i lengre tid, spesielt i kjølvannet av RG 2012 s. 1153 (22. juli-dommen).¹⁹ En sentral problemstilling i debatten er hvor strengt beviskravet for tilregnelighet etter gjeldende rett er og hvor strengt det bør være.²⁰ Etter 22-julidommen fikk Tilregnelighetsutvalget mandat til å vurdere straffelovens utilregnelighetsregler. Utvalget avsa i NOU 2014: 10 *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern* endringer for utilregnelighetsreglene som skilte seg betraktelig fra gjeldende rett.²¹ Utvalget foreslo beviskravet for tilregnelighet skjerpet til at «enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode», slik beviskravet for de øvrige straffbarhetsbetingelsene er utformet.²² I tillegg ble tilregnelighetsparagrafen i strl. § 20 foreslått endret.

I juni 2017 kom Justis- og beredskapsdepartementet med den nye lovproposisjonen om utilregnelighetsregelen, som ble behandlet av Stortinget i juni 2019.²³ Departementet sa seg imidlertid uenig i at beviskravet skulle skjerpes, og begrunnet dette blant annet i at tilregnelighetsspørsmålet byr på bevismessige utfordringer og at et skjerpet beviskrav trolig vil dømme flere som ikke er alvorlig psykisk syke til behandling. Hva gjaldt utformingen av ny tilregnelighetsparagraf foreslo departementet en annen utforming enn Tilregnelighetsutvalget.

Etter massiv motstand fra Advokatforeningen, fagmiljøer og Riksadvokaten ble den nye tilregnelighetsparagrafen *Skyldevne* i strl. §20 vedtatt med 52 mot 46 stemmer.²⁴ Beviskravet for tilregnelighet ble imidlertid videreført ved lovvedtaket fattet i juni 2019. Det nærmere innholdet i beviskravet er dermed fortsatt uklart og høyst aktuelt.

Den pågående samfunnsdebatten og massive kritikken rettet mot den nye tilregnelighetsparagrafen, samt uklarheten rundt den nærmere terskelen for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet, gjør problemstillingen i masteravhandlingen særlig aktuell.²⁵

¹⁹ RG-2012-1153.

²⁰ Strandbakken (2003) s. 406-407 og Andenæs (2004) s. 310.

²¹ NOU 2014: 10 og NOU 2014:10 s.120.

²² NOU 2014: 10 s. 24.

²³ Prop. 154 L (2016-2017)

²⁴ Innst. 296 L (2018-2019) s. 9.

²⁵ Amundsen (2018) og Schmidt (2019) og Løvlie med fler (2018) 1 og Gjeldsvik (2015).

1.5 Avgrensninger

Høyesterett har gitt uttrykk for at det ikke kan stilles like strenge krav til bevisene i spørsmål om tilregnelighet som for de øvrige straffbarhetsbetingelsene. Det er imidlertid usikkert om beviskravet gjelder for alle tilregnelighetstilstandene.²⁶ I den sentrale høyesterettsdommen Rt. 1979 s. 143, hvor Høyesterett fastslår at det gjelder et lavere beviskrav for tilregnelighet, er det tilregnelighetstilstanden «psykotisk» i strl. § 20 første ledd bokstav b som behandles. Når beviskravet for tilregnelighet drøftes, avgrenses problemstillingen mot å redegjøre for beviskravet og innholdet i de øvrige utilregnelighetstilstandene.²⁷ Det er også innholdet i «psykosevilkåret» som er mest omdiskutert hva angår lovendringen og den tidligere rettstilstand.

1.6 Videre fremstilling

I kapittel 2 redegjøres det for begrunnelsen og hensyn bak straffrihet for utilregnelige, herunder individual- og allmennpreventive virkninger. I kapittel 3 gis det en gjennomgang av gjeldende rett frem til lovendringen, herunder det norske tilregnelighetssystemet og innholdet i «psykosevilkåret». Det gis også en kort redegjørelse for sakkyndiges rolle ved vurderingen av om gjerningspersonen var «psykotisk». I kapittel 4 presenteres det alminnelige beviskravet. I kapittel 5 gjøres et dypere dykk i gjeldende rett for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet. Her fremsettes problemer ved gjeldende rett, lovforslag og resultatet av lovforslaget. I kapittel 6 gis det en gjennomgang av den nye rettstilstanden vedtatt 4. juni 2019 og dens innvirkning på beviskravet for tilregnelighet. Refleksjoner over eventuelle konsekvenser og fremsatt kritikk drøftes også. I kapittel 7 gis det en gjennomgang av hvordan våre naboland har søkt å løse beviskravet i spørsmål om tilregnelighet. I kapittel 8 foretas noen avsluttende bemerkninger.

2 Begrunnelse og hensyn bak straffrihet for utilregnelige personer

2.1 Innledning

Straff er i norsk rett definert som «et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertreddelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde».²⁸ Det oppstilles fire vilkår for straff: (1) Gjerningspersonen må ha handlet i strid med et straffesanksjonert forbud eller påbud,

²⁶ Strandbakken (2003) s. 398-402.

²⁷ Rt-1979-143.

²⁸ Mæland (2012) s. 39, med videre henvisninger til Rt. 1977 s. 1207.

(2) det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunner, (3) lovbryteren må ha utvist tilstrekkelig skyld, og (4) lovbryteren må være tilregnelig i gjerningsøyeblikket.²⁹

Ileggelse av straffeansvar forutsetter at gjerningspersonen har hatt et handlingsvalg og kan klandres for valget.³⁰ Strafferettens vilkår om tilregnelighet hviler på betraktningen om at det er urettferdig eller urimelig å straffe personer som på grunn av sykdom eller bevissthetsforstyrrelser ikke kan klandres for sine handlinger.³¹ Et annet ord for tilregnelighet er skyldevne, som også er navnet på den nylig vedtatte tilregnelighetsparagrafen Skyldevne i strl. § 20.³²

Begrunnelsen og formålet med straff i sin alminnelighet henger nært sammen med beviskravet for tilregnelighet. I NOU 2014:10 uttales det følgende:

«Om og i tilfelle hvordan det bør trekkes et skille mellom lovbreakere som skal påføres et onde gjennom å tilregnes straffeansvar, og lovbreakere som ikke tilregnes straffeansvar – utilregnelige – beror i første rekke på hvordan straffen begrunnes.»³³

Straffens begrunnelse har vært gjenstand for debatt i lang tid.³⁴ Straff har vært begrunnet i to vesensforskjellige hensyn: prevensjon og gjengjeldelse.³⁵ Med gjengjeldelsesteorien siktes det til at vi straffer for å gjengjelde den krenkelse som lovbruddet representerte.³⁶ Prevensjonsteorien søker å forhindre fremtidige uønskede handlinger og er i vestlig strafferett nærmest enerådende.³⁷

Prevensjonsteorien deles ofte inn i tilsiktet individualpreventiv og allmennpreventiv virkning av straff.³⁸ Videre drøftelse vil redegjøre for det individualpreventive og allmennpreventive som begrunnelse for straffrihet for utilregnelige personer.

²⁹ Eskeland (2017) s. 72-73.

³⁰ NOU 2014:10 s. 22.

³¹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 12.

³² Eskeland (2017) s. 73 og Lovvedtak 60 (2018-2019) strl. § 20.

³³ NOU 2014:10 s. 44.

³⁴ NOU 2014:10 s. 44 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 77.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ NOU 2014:10 s. 44 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79.

³⁸ Ibid.

2.2 Individualpreventiv virkning

Det overordnede formålet bak den individualpreventive virkningen av straffen er dens evne til å påvirke gjerningspersonen til å ikke begå nye lovbrudd.³⁹ Ser man nærmere på formålet med den individualpreventive tilsiktede virkningen, er den ofte delt i tre kategorier: straffens uskadeliggjørende, avskrekkende og forberedende virkning.⁴⁰

Den uskadeliggjørende virkningen knytter seg til at lovbrysteren er varig eller midlertidig hindret fra å foreta nye straffbare handlinger, typisk ved at han eller hun blir avskjermet fra samfunnet eller steder.⁴¹ Straffen får en avskrekkende virkning dersom lovbrysteren opplever straffen som en byrde så negativ at han avstår fra nye straffbare handlinger.⁴² Den forberedende virkningen av straff oppstår når lovbrysteren tar inn over seg den bebreidelsen som ligger i straffen og på den måten skjønner at handlingen han utførte var uriktig.⁴³

Utilregnelige personer er uten skyldevne fordi de mangler nødvendige forutsetninger for å tenke og handle rasjonelt i gjerningsøyeblikket.⁴⁴ I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) uttales det at en trussel om straff ikke vil ha samme forebyggende individualpreventive virkning overfor den som er utilregnelig ettersom han eller hun ikke har tilstrekkelig modenhet, sjelelig sunnhet eller bevissthet.⁴⁵ Når det gjelder den avskrekkende virkningen av straffeansvaret, har heller ikke dette noen nytteverdi fordi utilregnelige ikke har de mentale forutsetninger til å forstå eller vurdere sine handlinger på tidspunktet for lovbruddet.⁴⁶ Straffens avskrekkende og forberedende virkning overfor utilregnelige lovbrystere virker således urettferdig og lite formålstjenlig.

Den uskadeliggjørende virkningen kan fungere overfor utilregnelige ettersom den fysisk forhindrer den utilregnelige å begå nye lovbrudd ved å avskjerme han eller hun fra samfunnet. Dersom den tiltalte blir dømt til tvunget psykisk helsevern, fjernes han eller hun fysisk fra

³⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79 og Mæland (2012) s. 40-41.

⁴² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79 og Eskeland (2027) s. 54-55.

⁴³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79.

⁴⁴ Mæland (2012) s. 203 og Eskeland (2017) s. 339-340.

⁴⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 217.

⁴⁶ NOU 2014:10 s. 22.

samfunnet, og den uskadeliggjørende virkningen blir således erstattet med en mer egnet institusjon enn fengsel.⁴⁷

Psykisk syke mennesker må beskyttes mot seg selv og samfunnet. Begrunnelsen for å idømme straffeansvar slår ikke like godt ut overfor utilregnelige lovbrøtere sammenlignet med tilregnelige.⁴⁸ Videre kan det argumenteres med at det er lite hensiktsmessig å straffe mennesker som ikke har den fulle forståelsen for sine egne handlinger ettersom hensynet bak ileggelse av straff er at lovbrøteren handler ut fra den frie vilje.

2.3 Allmennpreventiv virkning

De allmennpreventive virkningene består av straffens avskrekkende, vanedannende og holdningsskapende virkninger.⁴⁹ I motsetning til den avskrekkende individualpreventive virkningen som knytter seg til frykten for å bli straffet igjen, oppstår den *avskrekkende* allmennpreventive virkningen når det skapes en generell frykt for å kunne bli straffet.⁵⁰ Utilregnelige vil ikke ha samme forutsetning for å la seg påvirke av straffetrusselens avskrekkende virkning ettersom den utilregnelige ikke klarer å rasjonalisere med hensyn til kost/nyttevirkninger ved den forbrytelsen vedkommende er i ferd med å begå.⁵¹

Samtidig vil kjennskapen til straffetrusselen og fullbyrdelse av denne virke *holdningsskapende* og moraldannende i den forstand at straffetrusselen statuerer adferd uten at den enkelte borger nødvendigvis tenker på muligheten for å bli straffet.⁵² Denne tilsiktede allmennpreventive virkningen av straff oppstår gjennom lang og konsis straffehåndtering hvor straffetrusselen og håndhevingen tvinger adferden til borgerne i en bestemt retning helt til lovlydigheten blir en form for *vane*. Den lovlydige adferden følges uten at den enkelte borger reflekterer over handlingen som straffbar og eventuell risiko ved å bli oppdaget.⁵³

⁴⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-80 og Andenæs (2016) s. 292.

⁴⁸ Andenæs (2004) s. 292.

⁴⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 79.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 80.

Oppsummert vil ikke straffens tilsiktede virkninger gjøre seg gjeldende overfor den utilregnelige lovbrøyer, fordi han eller hun er ute av stand til å utvise subjektiv skyld, innrette seg etter straffebed eller påvirkes nevneverdig av trusselen om straff.

Fremstillingen i det følgende vil ta for seg hva som ligger i at noen er strafferettslig utilregnelige og således ikke har skyldve. Først redegjøres det for «psykosevilkåret» som grunnlag for tilregnelighet. Fremstillingen er nødvendig for forståelsen av innholdet i den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldve i strl. § 20.

3 «Psykosevilkåret» som grunnlag for utilregnelighet

3.1 Innledning

Tema i det følgende er «psykosevilkårets» innhold. «Psykosevilkåret» er vedtatt endret av Stortinget i juni 2019, men er høyst relevant ettersom den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldve viderefører store deler av «psykosevilkårets» innhold. Vilkåret har også dannet grunnlaget for rettens bevisvurdering, og har dermed hatt stor betydning for utformingen av beviskravet for tilregnelighet. Redegjørelsen av rettstilstanden slik den har vært praktisert frem til lovendringen er også nødvendig for forståelsen av hvordan utformingen av den nye tilregnelighetsparagrafen vil få innvirkning på beviskravet for tilregnelighet.

3.2 Tilregnelighet i norsk rett

For å kunne straffes, må lovbrøyeren være tilregnelig på handlingstidspunktet, jf. strl. § 20, jf. punkt 2.1 ovenfor. Etter norsk rett er lovbrøyeren ikke tilregnelig dersom han på handlingstidspunktet er under 15 år, psykotisk, psykisk utviklingshemmet i høy grad eller har en sterk bevissthetsforstyrrelse.⁵⁴ Dersom gjerningspersonen omfattes av en av kategoriene, er han utilregnelig i rettslig forstand, uten hensyn til om han i faktisk henseende har utført den straffbare handlingen.⁵⁵

«Psykosevilkåret» fremgår av strl. § 20 bokstav b:

⁵⁴ Eskeland (2017) s. 341.

⁵⁵ Eskeland (2017) s. 339.

«For å kunne straffes må lovbrøteren være tilregnelig på handlingstidspunktet. Lovbrøteren er ikke tilregnelig dersom han på handlingstidspunktet er

- a) under 15 år,
- b) psykotisk,
- c) psykisk utviklingshemmet i høy grad, eller
- d) har en sterk bevissthetsforstyrrelse.

Bevissthetsforstyrrelse som er en følge av selvforskyldt rus, fritar ikke for straff.»⁵⁶

Bestemmelsen viderefører gjeldende rett av straffeloven 1902.⁵⁷ «Psykosevilkåret» kom inn i lovteksten ved endringen 17. januar 1997 nr. 11, og erstattet det tidligere uttrykket «sinnssyk».⁵⁸ Det fremkommer i forarbeidene at ordlydsendringen ikke ga noen realitetsendring. Formålet var å samle de fire utilregnelighetsgrunnene i én bestemmelse.⁵⁹

At gjerningspersonen må være tilregnelig på handlingstidspunktet, er et absolutt krav i norsk rett.⁶⁰ Dette innebærer at dersom gjerningspersonen omfattes av en av alternativene i strl. § 20, skal vedkommende frifinnes uten nærmere skjønsmessig vurdering.

3.2.1 Det norske tilregnelighetssystemet

Det er vanlig å skille mellom tre ulike systemer for å fastslå utilregnelighet: det *medisinske*, *psykologiske* og *blandede system*.⁶¹

Norsk rett har siden 1902 og frem til lovendringen i juni 2019 bygget på det *medisinske system*.⁶² Etter det medisinske system er det de medisinske eller biologiske kjennetegn ved gjerningspersonens sinnstilstand på handlingstidspunktet som er avgjørende for om gjerningspersonen skal regnes utilregnelig. Tilregnelighetsparagrafen i strl. § 20 bokstav b gir uttrykk for et medisinsk prinsipp gjennom å knytte ansvarsfrihet til det å være «psykotisk».⁶³ Det er

⁵⁶ Straffeloven § 20.

⁵⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 216, s. 218, s. 220.

⁵⁸ NOU 1990:5 s. 38-42, s. 51-53 og Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 28-29, s. 114-115.

⁵⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 423.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁶¹ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 26.

⁶² Ibid.

⁶³ Gröning (2014) s. 406-426.

uten betydning om handlingen var sykkelig motivert. Dersom gjerningspersonen var psykotisk på handlingstidspunktet, skal han frikjennes.⁶⁴ Det kreves altså ikke årsakssammenheng mellom tilstanden og den straffbare handlingen.⁶⁵

Etter det *psykologiske system* er det avgjørende om det er årsakssammenheng mellom sinnslidelsen og den straffbare handlingen, ikke nødvendigvis om sinnslidelsen kan karakteriseres som en psykose i straffelovens forstand.⁶⁶ Årsakssammenheng foreligger typisk dersom handlingen var sykkelig motivert og gjerningspersonen ikke forsto hva han gjorde, eller dersom gjerningspersonen ikke valgte handlingen selv fordi han hadde tvangstanker.⁶⁷

Ved det *blandede system* anvendes en kombinasjon av begge systemer.⁶⁸ I tillegg til at det må påvises medisinske eller biologiske kjennetegn ved gjerningspersonens sinnstilstand, kreves årsakssammenheng mellom tilstanden og handlingen.⁶⁹ De fleste fremmede lover har et blandet system.⁷⁰

Straffelovrådets hovedbegrunnelse for valg av det medisinske system i straffeloven av 1902 var at man vanskelig kan oppnå tilstrekkelig sikkerhet for at det er årsakssammenheng mellom sykdommen og lovbruddet.⁷¹ Det er nærmest umulig å vite med sikkerhet hva gjerningspersonen har tenkt, og således enda vanskeligere å påvise årsakssammenheng.⁷² Et krav til årsakssammenheng ville gjort det vanskeligere å komme til en annen konklusjon enn at gjerningspersonen må anses utilregnelig.⁷³ Strafferådet argumenterte for at tvilen derfor burde komme den sinnslidende til gode, og innførte det rent medisinske system.⁷⁴

Spørsmålet om hvilket system utilregnelighetsregelen bør baseres på, ble av Tilregnelighetsutvalget i NOU 2014:10 foreslått endret til et såkalt «modifisert medisinsk prinsipp».⁷⁵ Departementet sa seg imidlertid ikke enig med utvalgets forslag, og innførte et tilleggsvilkår

⁶⁴ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁶⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 12 og NOU 2014:10 s. 48.

⁶⁶ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 26.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Rosenqvist (2009) s. 60.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Innst. 296 L (2018-2019) s. 1.

om at personen må være «utilregnelig» på grunn av lidelsen, uten at det kreves årsaks-sammenheng mellom sykdommen og det konkrete lovbruddet. Departementets forslag blir betegnet som et modifisert blandet system. Den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne går således bort fra det medisinske prinsipp og innfører et modifisert blandet system. Dette kommer jeg tilbake til i punkt 6.2.2.

3.3 «Psykosevilkårets» innhold

3.3.1 Innledning

Ettersom tidligere rettstilstand har bygget på det medisinske system, vil det være avgjørende å kartlegge hvilke medisinske tilstander som omfattes av «psykosevilkåret». Det er imidlertid gjort fremskritt i rettspsykiatrien. En person som tidligere har blitt ansett som psykotisk, kan være velfungerende over lengre eller kortere perioder. En diagnose alene er dermed ikke nok til å begrunne straffrihet etter «psykosevilkåret».

Videre drøftes det juridiske psykosebegrepet og ytterligere kriterier for at gjerningspersonen kan regnes som «psykotisk» etter strl. § 20 bokstav b.

3.3.2 Det medisinske psykosebegrepet

Lovteksten gir ingen nærmere anvisning på hvordan «psykosevilkåret» skal forstås. Det fremgår imidlertid av forarbeidene at en «psykose» i strafferettslig forstand er de tilstander som psykiatrien til enhver tid regner som psykose.⁷⁶

Kjennetegnene ved en psykose i psykiatrisk forstand fremgår av Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22:

«Det er i dag enighet blant psykiatere om at det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister ofte

⁷⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 217.

kontrollen over tanker, følelser og handlinger. De intellektuelle funksjoner kan derimot være i behold. Grensen mellom psykoser og andre sjelelige lidelser er ikke skarp [...]».⁷⁷

Det kreves altså at gjerningspersonens manglende evne til realistisk vurdering av virkeligheten er vesentlig. Det kreves likevel ikke at manglende realitetsvurdering er altomfattende.⁷⁸ Realitetsbristen må som hovedregel være av en viss varighet – i teorien er det estimert en tidsramme på ca. to døgn.⁷⁹

Det er ingen diagnose som heter psykose. Tradisjonelt har psykosebegrepet vært knyttet opp mot bestemte diagnoser som schizofreni, manisk-depressiv lidelse, organiske psykoser, reaktive psykoser og paranoide psykoser.⁸⁰ Utover dette vil den nærmere redegjørelse av innholdet i det medisinske «psykosevilkåret» avhenge av gjeldende diagnosesystemer.

Norge er gjennom internasjonale avtaler forpliktet til å følge det internasjonale diagnostiske klassifikasjonssystemet The International Classification of Disease (ICD-10), som er utarbeidet av Verdens helseorganisasjon (WHO).⁸¹ Etter ICD-10 er psykotiske symptomer som kan medføre psykotisk funksjon delt inn i fire hovedgrupper.⁸²

Den første gruppen tar for seg tenknings- og kontaktforstyrrelser der hallusinasjoner, ideer om påvirkning utenfra og klare vrangideer er sentrale symptomer.⁸³ Schizofreni og paranoia er ofte de medisinske diagnosene i denne gruppen sinnslidelser. Den andre gruppen er stemningslidelser som kjennetegnes ved at personen er oppstemt eller depressiv.⁸⁴ Lidelsen fører ikke like ofte til lovbrudd, men når den gjør det, er ofte lovbruddene alvorlige. Den tredje gruppen er forvirringstilstander, delirium, og kjennetegnes av at personen er desorientert med hensyn til tid, sted og situasjon.⁸⁵ Den fjerde gruppen er sløvhetsstilstander, demens er ofte den medisinske diagnosen i denne gruppen sinnslidelser, og kjennetegnes av at funksjoner som hukommelse og

⁷⁷ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁷⁸ NOU 1990:5 s. 38.

⁷⁹ Rosenqvist (2004) s. 61.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ NOU 1990:5 s. 38-39.

⁸² Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁸³ NOU 1990:5 s. 38-39.

⁸⁴ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁸⁵ Ibid.

evne til logisk tenkning, oppgaveløsning, orientering og mer nyanserte former for følelser og opplevelser er mer eller mindre sterkt svekket.⁸⁶

Ytterligere to kategorier kan regnes som medisinske psykoser etter gjeldende rett, men holdes utenfor de fire hovedgruppene. Begge tilstandene kjennetegnes ved at de inntreffer akutt.⁸⁷ Den første er den reaktive psykosen, som er en tilstand som fremtrer som en klar reaksjon på en psykisk eller fysisk belastning og gir eksempelvis utslag i depresjoner, opphisselse eller paranoia.⁸⁸ Den andre tilstanden er eksogene psykoser, som kan oppstå som følge av forgiftninger.⁸⁹

3.3.3 Det juridiske psykosebegrepet

Som nevnt innledningsvis er en medisinsk diagnose alene ikke nok til å begrunne straffrihet etter lovens «psykose-vilkår». Det å være «psykotisk» i rettslig forstand er ikke det samme som å være «psykotisk» i medisinsk forstand.

Det fremgår av NOU 1990:5 at en diagnostisert psykosesykdom ikke er tilstrekkelig for å bli frifunnet for straff. Psykosen må gi så store konsekvenser på handlingstiden at personen var uten evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen.⁹⁰ En psykosed diagnose betyr ikke nødvendigvis at gjerningspersonen til enhver tid befinner seg i en psykotisk tilstand. Gjerningspersonen kan være tilregnelig på handlingstidspunktet selv om han eller hun tidligere ble ansett som sinnssyk,⁹¹ dersom symptomene eksempelvis er holdt i sjakk ved hjelp av medisiner og at sykdommen dermed ikke, i vesentlig grad, påvirker gjerningspersonens evne til realistisk vurdering av sitt forhold til virkeligheten.⁹² Det er etter dette ikke den medisinske diagnosen alene som begrunner straffrihet – det er tilstandens styrkegrad og alvorlighet på handlingstidspunktet som begrunner eventuell straffrihet etter «psykosevilkåret» i strl. § 20 b.⁹³

⁸⁶ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 22.

⁸⁷ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 23.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ NOU 1990:5 s. 38-39.

⁹¹ Innst. 296 L (2018-2019) s. 3.

⁹² Rosenqvist (2004) s. 59-61.

⁹³ Ibid.

Momenter ved vurderingen vil således være realitetsbristens omfang og styrke.⁹⁴ Realitetsbristen må omfatte vesentlige deler av virkeligheten og være av en viss varighet, minst ett til to døgn.⁹⁵

ICD-10 er utarbeidet med formål om å gi riktig medisinsk behandling, noe som er problematisk ettersom systemets formål ikke er sammenfallende med formålet til «psykosevilkåret» i strl. § 20.⁹⁶ Tilregnelighetsparagrafen har som formål å frifinne psykisk syke lovbrøtere som ikke har skyldene og således ikke kan bebreides for sine handlinger på moralsk og etisk grunnlag. Hvilken behandling som vil være riktig i det konkrete tilfellet er kun et moment uten selvstendig betydning for vurderingen av om gjerningspersonen er «psykotisk». ICD-systemet tar ikke hensyn til alvorlighetsgraden over et lengre tidsrom eller styrkegrad på et konkret tidspunkt.⁹⁷ Dette innebærer at uansett hvor sterke symptomer gjerningspersonen har på et aktuelt tidspunkt, er lidelsen kategorisert som psykose.⁹⁸

På bakgrunn av at ICD-10 ikke er sammenfallende med formålet til «psykosevilkåret», blir det av mindre betydning hvilken medisinsk diagnose som stilles etter systemet. Det avgjørende vil være at tilstanden er av en slik styrkegrad og alvorlighet på handlingstidspunktet at det synes urimelig å bebreide gjerningspersonen på moralsk og etisk grunnlag.

Som følge av utviklingen innen psykiatriske diagnoser kan det se ut til at det strafferettslige psykosebegrepet ble adskilt fra det medisinske. Det medisinske psykosebegrepet favner videre enn det juridiske psykosebegrepet. At de to begrepene ikke er sammenfallende, har vært gjenstand for forvirring blant rettsadvokater. Lovgiver har forsøkt å bøte på problemet gjennom ordlydsendringen i den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene i strl. § 20. Dette kommer jeg tilbake til i punkt 6.2.

En annen sentral faktor ved vurderingen av om gjerningspersonen oppfyller «psykosevilkåret», er sakkyndiges vurderinger. I det følgende vil sakkyndiges rolle ved vurderingen av om gjerningspersonen var «psykotisk» belyses.

⁹⁴ Rosenqvist (2004) s. 59-61.

⁹⁵ Rosenqvist (2004) s. 61-62.

⁹⁶ NOU 1990:5 s. 39.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

3.4 Sakkyndiges rolle ved vurderingen av om gjerningspersonen var «psykotisk»

Spørsmål om tilregnelighet krever en spesialfaglig kompetanse innen psykiatri som domstolen ikke har.⁹⁹ Sakkyndiges vurderinger av tiltaltes psykologiske tilstand er dermed av sentral betydning for rettens vurdering av om beviskravet for tilregnelighet er oppfylt.

Det er retten som i prinsippet har det siste ordet når det skal avgjøres om tiltalte er tilregnelig, men i praksis har de rettsmedisinske sakkyndige ved sin utredning og konklusjon hatt stor, nærmest avgjørende, innflytelse på resultatet, med mindre det har vært uenighet mellom de sakkyndige.¹⁰⁰ Frem til i dag har de rettspsykiatriske sakkyndige i tillegg til å uttale seg om de medisinskfaglige vurderinger, uttalt seg om de anser tiltalte for utilregnelig i rettslig forstand.¹⁰¹

Rettstilstanden er vedtatt endret hva angår sakkyndiges rolle ved vurderingen av om gjerningspersonen var tilregnelig.¹⁰² En kort redegjørelse av sakkyndiges tidligere rolle ved vurderingen av det tidligere «psykosevilkåret» er likevel nødvendig for forståelsen av de vedtatte endringer hva angår avgrensning av de sakkyndiges rolle og hvilken betydning endringene vil få for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet.

Dersom påtalemyndigheten under etterforskningen er usikker på om en gjerningsperson var tilregnelig på gjerningstidspunktet, kan de kalle inn en sakkyndig uavhengig av retten til å gi en midlertidig rettspsykiatrisk vurdering.¹⁰³ Dersom det skal gis en fullstendig rettspsykiatrisk vurdering av tiltalte i retten, må den sakkyndige oppnevnes av retten.¹⁰⁴ Retten oppnevner som regel én rettspsykiatrisk sakkyndig, unntaksvis to eller flere ved behov.¹⁰⁵

Retten skal så fastsette et skriftlig mandat hvor det beskrives hva den sakkyndige skal utrede, jf. straffeprosessloven (strpl.) § 142 a.¹⁰⁶ Den sakkyndige skal som hovedregel avgi erklæringen skriftlig, jf. strpl. § 143 andre ledd.¹⁰⁷ Den sakkyndige plikter å sende sin ferdige erklæring til

⁹⁹ Aarli, Hedlund og Jebens (2015) s. 635.

¹⁰⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 83.

¹⁰¹ Eskeland (2017) s. 344 og Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 23.

¹⁰² Prop. 154 L (2016-2017) s. 18 og 78-79.

¹⁰³ Aarli, Hedlund og Jebens (2015) s. 542 og Øyen (2016) s. 344.

¹⁰⁴ Strpl. § 237 (1)

¹⁰⁵ Strpl. § 139 (1) og Aarli, Hedlund og Jebens (2015) s. 537 og Eskeland (2017) s. 462.

¹⁰⁶ Prop. 154 L (2016-2017) s. 187.

¹⁰⁷ Øyen (2019) s. 372.

den rettsmedisinske kommisjon, jf. strpl. § 147 første ledd, der den kvalitetskontrolleres.¹⁰⁸ Erklæringen eller forklaringen fra den sakkyndige vil fungere som bevis i rettssaken.¹⁰⁹

Det er i forarbeidene til «tilregnelighetsparagrafen» (strl. § 20) uttalt at sakkyndige i utgangspunktet bare er rådgivere for retten, men at deres uttalelser nærmest er bindende fordi vi bygger på medisinske prinsipper i norsk rett.¹¹⁰ Den rettslige vurderingen hører til rettanvendelsesprosessen og ligger til retten å avgjøre. I rettsanvendelsesprosessen ligger blant annet anvendelse av beviskravet for tilregnelighet for de beviser som fremlegges retten. Denne vurderingen kan således en sakkyndig vanskelig gjøre.¹¹¹ Det har blitt hevdet at sakkyndige har for stor «makt» i straffesaker og at retten har skjøvet tilregnelighetsvurderingen over på de sakkyndige i for stor grad.¹¹²

Problematikken ble i Tilregnelighetsutvalgets utredning (NOU 2014:10) satt i fokus. Utvalget foreslo at det skulle innføres et klarere skille for sakkyndiges rolle ved vurderingen av gjerningspersonens tilregnelighet etter strl. § 20, herunder at de sakkyndige kun skulle utrede observandens sykdom og symptomer uten å uttale seg om hva dette ville bety i forhold til rettslige utilregnelighetsvurderingen.¹¹³ Den juridiske vurderingen av om tiltalte var utilregnelig skulle ligge til retten å avgjøre.¹¹⁴ Stortinget vedtok i juni 2019 endringer hva angår sakkyndiges rolle ved vurderingen av om tiltalte er tilregnelig.¹¹⁵ Den vedtatte lovendringen og dens betydning for beviskravet for tilregnelighet kommer jeg tilbake til i punkt 6.2.3. Først redegjøres det for utgangspunktet for hele diskusjonen om beviskravet for tilregnelighet, nemlig det alminnelige beviskravet i norsk strafferett.

¹⁰⁸ Strpl. § 147 (1) og Aarli, Hedlund og Jebens (2015) s. 639.

¹⁰⁹ Øyen (2019) s. 371.

¹¹⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 83.

¹¹¹ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 23.

¹¹² Prop. 154 L (2016-2017) s. 140.

¹¹³ Rosenqvist (2018)

¹¹⁴ NOU 2014:10 s. 26-27.

¹¹⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 18.

4 Det alminnelige strafferettslige beviskrav

4.1 Innledning

Straffeprosessen bygger på det materielle sannhets prinsipp som betegner målet om at rettsavgjørelser er materielt sett riktig.¹¹⁶ Formålet med saksbehandlingen er å komme så nær sannheten som mulig med henhold til de faktiske forhold av betydning for reaksjonsfastsettelsen. Ved rettens bedømmelse av om straffbarhetsvilkårene er oppfylt, vil bevisbedømmelsen i det fleste tilfeller by på mer eller mindre tvil om de faktiske forhold. Beviskravet avgjør hvor stor usikkerhet retten kan akseptere i bevisvurderingen for å kunne bygge sin avgjørelse på et konkret faktum.¹¹⁷

Hvor stor usikkerhet som aksepteres i en bestemt kontekst, henger nært sammen med konsekvenshensyn. Konsekvenshensyn knytter seg til en etisk vurdering, herunder hvor store konsekvenser en uriktig domfellelse vil ha. En uriktig domfellelse som medfører at en uskyldig påføres et tilsiktet onde er verre enn at en skyldig går fri ved en uriktig frifinnelse. Oppfatningen er en grunnleggende rettstanke i norsk straffeprosess og gjenspeiles i beviskravet.¹¹⁸

4.2 Det alminnelige beviskravets rettslige grunnlag og begrunnelse

Det alminnelige beviskravet er sikker ulovfestet rett, og betegnes som et grunnleggende rettssikkerhetsideal i norsk rett.¹¹⁹ Beviskravet uttrykkes gjerne som at «enhver rimelig og fornuftig tvil skal komme den tiltalte til gode» eller «bevist utover enhver rimelig tvil».

I lang tid hvilte det alminnelige strafferettslige beviskravet alene på sedvanerett, men ved grunnlovreformen i mai 2014 ble det også forankret i uskyldspresumsjonen i Grunnloven § 96 annet ledd: «Enhver har rett til å bli ansett som uskyldig inntil skyld er bevist etter loven.»¹²⁰

Høyesterett har i Rt. 2014 s. 1161 avsnitt 29 uttalt at Grl. § 96 annet ledd «[...] grunnlovfester innholdet i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 14 nr. 2 og EMK art. 6 nr. 2».¹²¹

¹¹⁶ Øyen (2016) s. 446.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Øyen (2016) s. 445 og Eskeland (2017) s. 526.

¹¹⁹ Rt-1998-1945 (avsnitt 17).

¹²⁰ Grunnloven 17. mai 1814 § 96 annet ledd (inntatt ved grunnlovsreform 13. mai 2014).

¹²¹ Rt-2014-1161 avsnitt 29 og Rt-2014-1292 avsnitt 14.

Rekkevidden av beviskravets vern i den konstitusjonelt forankrede uskyldspresumsjonen er imidlertid noe usikkert. Høyesterett har uttalt at det følger et relativt beviskrav av uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2, men at minstekravet er «klar sannsynlighetsovervekt» for å ilegge straff etter EMK. Dette redegjøres for i punkt 6.3.2.

I Rt. 2008 s. 1659 oppsummerer Høyesterett beviskravet i norsk straffeprosess slik:

«Norsk straffeprosess bygger på at all rimelig og forstandig tvil skal komme den tiltalte til gode. Det faktiske grunnlaget for avgjørelsen av skyldspørsmålet er kjerneområdet for den alminnelige regel, som etter sikker og langvarig praksis dekker alle straffbarhetsvilkårene – også de lovfestede og ulovfestede straffrihetsgrunnene.»¹²²

Det sentrale hensyn bak det alminnelige beviskravet i norsk strafferett er å sikre at ingen uskyldige blir dømt for straffbare handlinger de ikke har utført.¹²³ Begrunnelsen for det strenge beviskravet er i hovedsak at man anser konsekvensene av en uriktig fellende dom langt verre enn konsekvensene av en uriktig frifinnelse.¹²⁴ Beviskravet ivaretar ikke bare den enkelte borgers rettssikkerhet, men også viktige samfunnshensyn. Uriktige avgjørelser vil kunne svekke borgernes tillit til domstolen for øvrig, og i ytterste konsekvens statsforvaltningen.¹²⁵

Norsk rett opererer med flere ulike beviskrav. Juridisk teori oppstiller tre hovedkategorier beviskrav i norsk straffeprosess avhengig av hvor stor usikkerhet som aksepteres. Den første hovedkategorien beviskrav er at (1) det ikke må være tvil om at faktum er riktig, (2) det må være kvalifisert sannsynlighetsovervekt for at faktum er riktig og (3) faktumet må være mest sannsynlig.¹²⁶ Begrunnelsen for de ulike beviskravene er at risiko og konsekvenshensyn slår ulikt ut for forskjellige sakstyper og bevistema. Eksempelvis skiller det alminnelige straffrettslige beviskravet seg fra den sivilrettslige hovedregelen som oppstiller overvektprinsippet som legger til grunn det faktum som mest sannsynlig, eller har de beste grunner for seg, skal

¹²² Rt-2008-1659 (avsnitt 17).

¹²³ Eskeland (2013) s. 556, Løvlie (2014) s. 330 og Øyen (2016) s. 445.

¹²⁴ Rt-1998-1945 s. 1947.

¹²⁵ NOU 2014:10 s. 178.

¹²⁶ Øyen (2016) s. 445.

legges til grunn. Konsekvensene ved en uriktig avgjørelse i sivilrettslige spørsmål er ikke like stor som ved strafferettslige spørsmål.¹²⁷

4.3 Beviskravets innhold

En normal språklig forståelse av ordlyden «bevist utover enhver rimelig og fornuftig tvil» tilsier at det strafferettslige beviskravet angir en høy terskel for domfellelse. Hva som nærmere ligger i «rimelig tvil», er stadig diskutert i teorien. Dersom terskelen legges for høyt, vil vi ikke klare å opprettholde en effektiv rettspleie, ettersom det vil være tilnærmet umulig å bevise at straffbarhetsvilkårene er oppfylt.¹²⁸ Dersom terskelen legges for lavt, vil det resultere i dårlig forutberegnelighet, i verste fall vilkårlig frihetsberøvelse. I det følgende vil terskelen for det alminnelige beviskravet belyses gjennom rettspraksis og teori.

Høyesterett har i Rt. 1978 s. 882 uttalt at sannsynlighetsovervekt ikke er tilstrekkelig. Det stilles krav om «tilnærmet sikkerhet» for at straffbarhetsvilkårene er oppfylt.¹²⁹ Noen nærmere beskrivelse av hvor denne terskelen ligger har Høyesterett ikke gitt noen nærmere beskrivelse av.

Det strafferettslige beviskravet omtales ofte i teorien som et sannsynlighetskrav – det må foreligge en grad av sannsynlighet for en påstand om faktum før den kan legges til grunn. Det har vært flere forsøk i juridisk teori å fastslå en sannsynlighetsdimensjon. Strandbakken mener at et beviskrav over 90 prosent er tilstrekkelig til å unngå at uskyldige blir dømt.¹³⁰ Andenæs har tatt til orde for at en slik terskelpresisering av beviskravet kan føre til uriktige domfellelser.¹³¹ Andenæs mener det er umulig å kreve absolutt visshet, men at dommerne må føle seg sikker på at den mistenkte er skyldig. Dersom en sannsynlighetsterskel legges til grunn, vil dette kunne føre til at dommere anser kravet lavere enn hva det i utgangspunktet er ment å være. Etter Andenæs' syn vil det kreves nært opp mot 100 prosent sannsynlighet for domfellelse dersom beviskravet skal uttrykkes i prosent.¹³²

¹²⁷ NOU 2014:10 s. 178.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Rt-1978-882 s. 883.

¹³⁰ Andenæs (2009) s. 161.

¹³¹ Andenæs (2009) s. 160-161 og Strandbakken (2003) s. 559-567.

¹³² Ibid.

På bakgrunn av rettspraksis og teori kan det utledes at det strafferettslige beviskravet er strengt, men det krever ikke absolutt visshet.¹³³ Spørsmålet er videre om det ved enkelte bevisstema eller rettsspørsmål foreligger hensyn som gir grunnlag for å fravike det generelle beviskravet i strafferetten.

Det kan anføres at det er uheldig å operere med forskjellige beviskrav for ulike bevisstema.¹³⁴ Det kan være vanskelig for en bevisbedømmer å skille de ulike beviskrav for de ulike bevisstema fra hverandre. I verste fall vil man risikere at det anvendes feil beviskrav.¹³⁵

Det er likevel enighet om at det i praksis skjer en form for gradering av hva som betraktes som «rimelig tvil». Det kreves høyere grad av visshet ved avgjørelser som er av mer alvorlig karakter, eksempelvis drap i motsetning til trafikkforseelser. Det er heller ikke tvil om at det i praksis lempes noe på beviskravet hva angår spørsmål om tilregnelighet eller andre subjektive straffbarhetsbetingelser, sammenlignet med de objektive straffbarhetsvilkårene.¹³⁶ I Rt. 1998 s. 1945 har Høyesterett uttrykt at hva som er «rimelig tvil» i noen tilfeller vil bero på sakens art, men at relativiteten omhandler «nyanser» og at kravet må håndheves strengt for å forhindre uriktige domfellelser.¹³⁷ Det bringer oss over i beviskravet for tilregnelighet, hvor Høyesterett har uttalt at det ikke kan stilles like strenge krav til bevisenes styrke som for det alminnelige beviskravet.¹³⁸

5 Beviskravet i spørsmålet om tilregnelighet

5.1 Innledning

Beviskravet i spørsmål om tilregnelighet fastslår hvordan domstolen skal forholde seg til eventuell tvil som måtte oppstå rundt bevisene.¹³⁹ Det som skal bevises er lovens vilkår for tilregnelighet. I skrivende stund er vilkåret for tilregnelighet at gjerningspersonen må ha vært «psykotisk» på handlingstidspunktet, som drøftet ovenfor. «Psykosetilstand» er imidlertid vedtatt endret til «sterkt avvikende sinnstilstand» i strl. § 20.¹⁴⁰ Usikkerheten vil ved ikraft-

¹³³ Strandbakken (2003) s. 366.

¹³⁴ Strandbakken (2003) s. 375.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Andenæs (2009) s. 161.

¹³⁷ Rt-1998-1945 s. 1947.

¹³⁸ Rt-1979-143 s. 179.

¹³⁹ NOU 2014:10 s. 412.

¹⁴⁰ Lovvedtak 60 (2018-2019) del IV, strl. § 20.

treddelse av den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene knytte seg til om gjerningspersonen hadde en «sterkt avvikende sinnstilstand» på handlingstidspunktet.

Beviskravet i spørsmål om tilregnelighet var lenge et spørsmål domstolene ikke hadde tatt stilling til.¹⁴¹ I Rt. 1979 s. 143 uttalte Høyesterett for første gang at det ikke kunne legges til grunn et like strengt krav til bevisene i spørsmål om tilregnelighet som for om det var begått en straffbar handling.¹⁴² Avgjørelsen har siden den gang fungert som prejudikat for beviskravet for tilregnelighet. Avgjørelsen ble senere sementert i Rt. 2003 s. 23, hvor Høyesterett viste til uttalelsene i Rt. 1979 s. 143 som gjeldende rett og sluttet på bakgrunn av dette at beviskravet i spørsmål om tilregnelighet ikke er like strengt som det alminnelige beviskravet i straffesaker. Problemet forplanter seg da Høyesteretts egne uttalelser Rt. 1979 s. 143, og tolkningene av disse er motstridende og uklare.

I det følgende vil det redegjøres for rettstilstanden fra den første høyesterettsdommen kom i 1979 og frem til i dag. Først redegjøres det for hvordan beviskravet kommer til uttrykk i de ulike forarbeider.

5.2 Gjeldende rett

5.2.1 Forarbeider

Det modifiserte beviskravet i spørsmål om tilregnelighet kommer til uttrykk i forarbeidene, noe som taler for at lovgiver har gitt sin tilslutning til at det gjelder et lavere beviskrav for tilregnelighet. I NOU 1974:17 s. 47 fremkommer det følgende:

«Gode grunner kan tale for ikke å stille slike krav til bevisets styrke når det gjelder tilregnelighet som når det gjelder spørsmålet om tiltalte har begått handlingen, jf. Andenæs, Lov og Rett, 1965, side 302 [...]»¹⁴³

Uttalelsen støttes ytterligere opp i NOU 1990: 5 s. 53:

¹⁴¹ NOU 2014:10 s. 179.

¹⁴² Rt-1979-143 s. 147.

¹⁴³ NOU 1974:17 s. 47 og 69.

«Foreligger det rimelig tvil om lovovertrederens tilregnelighet, vil han bli frifunnet av retten etter strafferettens alminnelige bevisbyrderegulering, dog med den modifikasjon at det i praksis nok stilles lavere krav til bevisets styrke når det gjelder tiltaltes tilregnelighet enn ved de øvrige straffbarhetsvilkår, jfr. Andenæs, (1), s. 274 og NOU 1974:17 s. 47 [...]»¹⁴⁴

I Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) uttaler departementet også at det gjelder et noe lavere beviskrav i spørsmål om gjerningspersonens tilregnelighet:

«Departementet legger etter dette til grunn at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke for tilregnelighet som for den omstendighet at den tiltalte har begått den handlingen tiltalen gjelder. På den andre siden vil det ikke uten videre være tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt.»¹⁴⁵

Det gis ingen nærmere presisering av innholdet i eller hensynene bak beviskravet for tilregnelighet i forarbeidene annet enn at det åpnes for å stille lavere krav til bevisenes styrke.

5.2.2 Høyesterettspraksis

5.2.2.1 Rt. 1979 s. 143

Høyesterett uttalte seg, som nevnt ovenfor, første gang om beviskravet i spørsmålet om tilregnelighet i Rt. 1979 s. 143. Saken gjaldt spørsmål om tilregnelighet for en mann som var tiltalt for drap. Det ble anket over saksbehandlingsfeil og lovanvendelsen. For anken over lovanvendelsen ble det anført at det var begått en lovanvendelsesfeil når lagmannsretten uttalte at det «[...] ikke stilles samme krav til bevisets styrke som når det gjelder spørsmålet om den tiltalte har foretatt handlingen».¹⁴⁶ Høyesterett forkastet anken og sa seg enig med lagmannsretten i at det ikke kunne stilles like strenge krav til bevisenes styrke for tilregnelighet som for at tiltalte hadde begått handlingen han var tiltalt for. Høyesterett sa seg derimot uenig med lagmannsretten i at sannsynlighetsovervekt var tilstrekkelig.¹⁴⁷

¹⁴⁴ NOU 1990:5 s. 53.

¹⁴⁵ Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 114-115.

¹⁴⁶ Rt-1979-143 s. 147.

¹⁴⁷ Ibid.

5.2.2.2 Bevistema statuert i Rt. 1979 s. 143

Om bevistema for spørsmålet om tilregnelighet, uttaler Høyesterett følgende:

«Og selv om konklusjonen viser at de sakkyndige ikke har ansett tiltalte som sinnssyk på gjerningstiden, må tiltalte likevel frifinnes for straff dersom retten – på grunn av premissene i den rettspsykiatriske erklæring eller andre grunner – finner det tvilsomt at tiltalte var tilregnelig da den straffbare handling ble begått.»¹⁴⁸

Av dette kan det utledes at Høyesterett anser bevistema å være gjerningspersonens tilregnelighet.¹⁴⁹ Usikkerheten ved tilregnelighet knytter seg således til vurderingen av om gjerningspersonen oppfyller vilkårene i strl. § 20. Bevistema fra tidligere rettstilstand vil således være «psykosevilkåret». For at den tiltalte skal kunne regnes som utilregnelig, må retten etter den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne komme til at gjerningspersonens relevante symptomer oppfyller kravet til «sterkt avvikende sinnstilstand».¹⁵⁰

Faktum byr ofte på tvil og usikkerhet om det i det hele tatt eksisterer slike symptomer. Bevisvurderingen er spesielt vanskelig for bevisstetsprosesser som hovedsakelig baseres på slutninger som er trukket på bakgrunn av ytre omstendigheter eller meddelelse fra den psykotiske selv. Usikkerheten ved bevisføringen knytter seg både til om det foreligger en sinnstilstand som har tilstrekkelig styrke til å dekkes av lovens begrep, og om sinnstilstanden med tilstrekkelig styrke forelå på handlingstidspunktet, jf. punkt 3.3.3.

5.2.2.3 Beviskravet statuert i Rt. 1979 s. 143

Før Høyesterett går inn i beviskravproblematikken, stadfestes det at beviskravet i spørsmål om tilregnelighet ikke er avklart i lov eller rettspraksis. Høyesteretts uttalelser i dommen er således rettsskapende. Prejudikater fra Høyesterett legger føringer for fremtidig rettstilstand og burde begrunnes og utarbeides grundig.

Høyesterett stadfester videre det som sies i forarbeidene. Beviskravet er ikke like strengt ved vurderingen av tilregnelighet sammenlignet med det alminnelige strafferettslige beviskravet:

¹⁴⁸ Rt-1979-143 s. 147.

¹⁴⁹ NOU 2014:10 s. 179.

¹⁵⁰ Lovvedtak 60 (2018-2019) del IV

«Jeg er enig med lagmannen i at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke som når det gjelder spørsmålet om bevis for at tiltalte har begått den handling som er angitt i tiltalebeslutningen. Men jeg er ikke uten videre enig med lagmannen i at en overvekt av sannsynlighet er tilstrekkelig.»¹⁵¹

Uttalelsen stadfester uten tvil at det ikke kan stilles samme krav til bevisenes styrke ved spørsmål om tilregnelighet som for at tiltalte har begått en straffbar handling. Høyesterett uttaler videre at sannsynlighetsovervekt «ikke uten videre» er tilstrekkelig, noe som tyder på at beviskravet ligger høyere enn ren sannsynlighetsovervekt. Det kan utledes av Høyesteretts uttalelse at det gjelder et lavere beviskrav enn «bevist utover enhver rimelig tvil».

Etterfølgende uttalelse kompliserer likevel forståelsen av beviskravet for tilregnelighet:

«Skulle de rettspsykiatriske sakkyndige komme til forskjellig konklusjon, må tiltalte etter min mening frifinnes for straff med mindre retten [...] skulle finne at det ikke kan være noen rimelig tvil om at tiltalte var tilregnelig på gjerningstiden. Men den omstendighet at muligheten av sinnssykdom på gjerningstiden er nevnt i den rettspsykiatriske erklæring, er ikke tilstrekkelig til at tiltalte må anses utilregnelig og derfor frifinnes for straff.»¹⁵²

Uttalelsen i det første avsnittet harmonerer ikke med uttalelsen i det andre avsnittet. Beskrivelsen av beviskravet i de to avsnittene ovenfor angir to forskjellige terskler for beviskravet.¹⁵³ Utsagnene har vært tolket i flere retninger, og det er uenighet i juridisk teori om hvordan de skal forstås.¹⁵⁴ Det første tolkningsalternativet er at det alminnelige strafferettslige beviskravet, rimelig tvil, også gjelder for spørsmål om tilregnelighet. Det andre tolkningsalternativet kan utledes ved å se de to avsnittene i sammenheng. Dersom man ser den første uttalelsen om et senket beviskrav i sammenheng med den andre uttalelsen om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, kan det virke som at Høyesterett har ment at enhver rimelig

¹⁵¹ Rt-1979-143 s. 147.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Strandbakken (2003) s. 407 og Jerkø (2015) s. 599.

¹⁵⁴ Strandbakken (2003) s. 407 og Andenæs (2004) s. 310 og NOU 1990: 5 s. 53 og NOU 2014:10 s. 179.

tvil skal komme tiltalte til gode også for spørsmålet om tilregnelighet, men at det kan råde større usikkerhet før tvilen anses rimelig.¹⁵⁵

Kjennelsen førte til en uklar oppfatning fordi Høyesterett i første rekke uttaler at man ikke kunne stille like strenge krav til bevisene som for den objektive handlingen, mens det i neste avsnitt ble gitt uttrykk for at det kreves rimelig tvil om tiltalte var tilregnelig på gjernings-tidspunktet.¹⁵⁶ Som nevnt ovenfor knyttes det mange usikkerhetslementer til vurderingen av om en gjerningsperson er tilregnelig eller ikke. Høyesterett tar ikke nærmere stilling til om beviskravet i spørsmål om tilregnelighet skal gjelde for alle usikkerhetsmomentene ved vurderingen av om tiltalte er tilregnelig.¹⁵⁷ Høyesterett gir heller ingen nærmere redegjørelse av hvor stor denne tvilen kan være, vurderingsmomenter eller innholdet for øvrig.

Det er utfordrende å trekke klare slutninger fra dommen. Man kan altså operere med et lavere beviskrav enn «bevist utover enhver rimelig tvil». Samtidig er det ikke tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt for å erklære tiltalte som tilregnelig.¹⁵⁸

5.2.2.4 Rt. 1998 s. 1945

I Rt. 1998 s. 1945 ble Høyesteretts uttalelser i Rt. 1979 s. 143 fulgt opp og noe presisert:

«Prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, skal sikre at ingen blir uskyldig dømt. [...] Det kan f.eks. ikke stilles like strenge beviskrav til tilregnelighet og subjektiv skyld som når det er spørsmål om tiltalte har begått den handling det er tale om. Hva som er rimelig tvil, må i noen grad også bero på sakens art [...]. Etter min oppfatning er det imidlertid viktig å understreke at det her tales om nyanser. For å sikre at ingen uskyldig blir dømt, må prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, håndheves strengt.»¹⁵⁹

Høyesterett understreker at det kun er tale om nyanseforskjeller mellom beviskravet for tilregnelighet og det alminnelige strafferettslige beviskravet. Høyesterett presiserer at

¹⁵⁵ Strandbakken (2003) s. 407 og NOU 1990: 5 s. 53 og NOU 2014:10 s. 179.

¹⁵⁶ Strandbakken (2003) s. 407.

¹⁵⁷ Andenæs (2004) s. 310 og Strandbakken (2003) s. 406-407.

¹⁵⁸ Strandbakken (2003) s. 406.

¹⁵⁹ Rt-1998-1945 s.1947.

prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode må håndheves strengt for at ingen uskyldige skal bli dømt.¹⁶⁰

Uttalelsen er obiter dictum, og har av den grunn begrenset rettskildevekt.¹⁶¹ Avgjørelsen har heller ikke blitt fulgt opp i senere dommer, og har således ikke like stor rettskildevekt som uttalelsen i Rt. 1979 s. 143.

5.2.2.5 Rt. 2003 s. 23

Høyesteretts uttalelser i avgjørelsen fra 1979 ble opprettholdt i avgjørelsen Rt. 2003 s. 23. Saken gjaldt spørsmål om det var stilt for svake krav til bevis for at domfelte var tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Høyesterett uttalte, med henvisning til avgjørelsen fra 1979, at det ikke kunne stilles samme krav til bevisets styrke ved bedømmelsen av tiltaltes tilregnelighet som ved avgjørelsen av om tiltalte hadde begått den straffbare handlingen:

«Jeg kan ikke se at lagmannsretten har bygd på noen uriktig forståelse av bevisreglene ved bedømmelsen av om A var tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Retten har tatt utgangspunkt i dommen i Rt-1979-143. På grunnlag av de sakkyndiges rettspsykiatriske erklæring, deres forklaringer, lagmannsretten og øvrige bevisførsel har retten etter en grundig drøftelse av As tilregnelighet med tilstrekkelig grad av sikkerhet funnet at hun ikke var psykotisk på gjerningstidspunktet. Hennes tilstand da hadde sammenheng med personlighetsavvik av annen art i kombinasjon med misbruk av alkohol. Retten la vekt på de sakkyndiges konklusjon, premissene for konklusjonen og deres muntlige forklaringer under hovedforhandlingen og sammenholdt dette med de øvrige bevis i saken. Ut fra lov og praksis kan det ikke utledes noe krav om en mer presis formulering av beviskravet, jf. Rt-1979-143 på side 147.»¹⁶²

Høyesterett viser ikke til presiseringen om at det er tale om «nyanser» som uttalt i Rt. 1998 s. 1945 ved redegjørelsen av beviskravet. Den uklare rettstilstanden utledet av Rt. 1979 s. 143 opprettholdes, og det kan således ikke utledes en mer presis formulering av beviskravet i spørsmål om tilregnelighet i Rt. 2003 s. 23.

¹⁶⁰ Rt-1998-1945 s. 1947.

¹⁶¹ Eckhoff (2001) s. 165.

¹⁶² Rt-2003-23 avsnitt 15.

5.2.2.6 Oppsummering av rettstilstand utledet av rettspraksis

Oppsummert kan det utledes av rettspraksis at beviskravet i spørsmål om tilregnelighet er noe lavere enn det alminnelige beviskravet i straffesaker. Ved bedømmelsen av bevisene trenger retten med andre ord ikke å være like sikker på at gjerningspersonen er tilregnelig som ved bedømmelsen av de objektive straffbarhetsvilkårene. På den andre siden er det ikke tilstrekkelig med ren sannsynlighetsovervekt.¹⁶³ Noen nærmere presisering av hvor denne terskelen ligger eller momenter ved vurderingen er imidlertid ikke presisert.

5.2.3 Juridisk teori

Det er som redegjort for ovenfor uenigheter i juridisk teori om tolkningen av Rt. 1979 s. 143.¹⁶⁴ I det følgende redegjøres det for ulike motstridende tolkningsalternativer utledet i teorien.

Johs. Andenæs har tatt til orde for å harmonisere de to uttalelsene i Rt. 1979 s. 143 dit hen at det er kravene til bevisets styrke som er senket, mens det alminnelige strafferettslige beviskravet opprettholdes.¹⁶⁵ Det betyr at det alminnelige beviskravet gjelder i den forstand at det må bevises utover enhver rimelig tvil at tiltalte er tilregnelig, men bevisene som legges til grunn for at tiltalte er tilregnelig trenger ikke å være av samme styrke som ved vurderingen av de øvrige straffbarhetsvilkårene.

Asbjørn Strandbakken mener i likhet med Andenæs at beviskravet «rimelig tvil» også gjelder for tilregnelighet, men at bevisene ikke trenger å være av samme styrke.¹⁶⁶ Strandbakken fremhever at det neppe er stort spillerom for å fravike det strafferettslige beviskravet. Han begrunner sitt syn i høyesterettsdommen fra 1998, hvor det ble lagt til grunn at det kun er tale om nyanser, og at det kun er rom for større usikkerhet før tvilen klassifiseres som «rimelig».¹⁶⁷ Hensynet om å hindre at uskyldige blir dømt synes å veie tyngst etter Strandbakkens syn.

¹⁶³ Rt-1979-143 s. 147.

¹⁶⁴ Strandbakken (2003) s. 407, Løvlie (2012) s. 158-180 og NOU 2014:10 s. 179 og Prop. 154 L (2016-2017) s. 115.

¹⁶⁵ Andenæs (2004) s. 310.

¹⁶⁶ Andenæs (2004) s. 310 og Strandbakken (2003) s. 406-407.

¹⁶⁷ Strandbakken (2003) s. 407.

Markus Jerkø er blant andre juridiske forfattere som er kritiske til Andenæs og Strandbakkens tolkninger av Rt. 1979 s. 143. Jerkø argumenterer for at de beste grunner taler for å legge til grunn et krav om alminnelig sannsynlighetsovervekt. Han stiller spørsmål ved hvordan det er mulig å harmonisere de to uttalelsene i 1979-dommen:

«Det kan synes vanskelig å forene den første uttalelsen – om at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke som for spørsmålet om den tiltalte har begått handlingen – med den siste uttalelsen – om at det ikke kan foreligge noen rimelig tvil. For det krav til bevisets styrke som gjelder ved spørsmålet om den tiltalte har begått handlingen, er jo nettopp et krav om at det ikke kan foreligge noen rimelig tvil.»¹⁶⁸

Jerkø mener at et slikt forsøk på å harmonisere de to motstridene uttalelsene vil være å dekke over en diffus rettstilstand med en enda mer diffus begrepsbruk.¹⁶⁹ Han mener at det er motstridende at noe skal bevises utover enhver rimelig tvil, samtidig som det skal kunne foreligge større grad av tvil. Beviser som er svakere vil etterlate større tvil. Det er dermed uforenelig å si at beviskravet for tilregnelighet er like strengt som «bevist utover enhver rimelig tvil», men likevel stille lavere krav til bevisstyrken.¹⁷⁰

5.2.4 Oppsummering av rettstilstanden

Oppsummert kan det utledes av forarbeider, rettspraksis og juridisk teori at det ikke stilles like strenge krav til bevisene for tilregnelighet som for de øvrige straffbarhetsvilkårene.¹⁷¹ Beviskravet ligger en plass mellom «bevist utover enhver rimelig tvil» og mer enn alminnelig sannsynlighetsovervekt.¹⁷²

Rettspraksis statuerer et unntak fra det alminnelige beviskravet uten at det presiseres nærmere hvor strengt beviskravet faktisk er. Retten gis en relativt stor skjønnsmargin ved vurderingen av om tiltalte er tilregnelig eller ikke. Det synes å være tilstrekkelig for rettsanvendelsen at retten viser til uttalelsene i Rt. 1979 s. 143 og Rt. 2003 s. 23 for å statuere et lavere beviskrav for tilregnelighet.

¹⁶⁸ Jerkø (2015) s. 599.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Andenæs (2004) s. 310.

¹⁷² Jerkø (2015) s. 599.

I juridisk teori utledes det minimum to tolkningsalternativer fra Høyesteretts uttalelser i Rt. 1979 s. 143 (se punkt 5.2.3). Ingen av dem begrunnes i dommen, og det er derfor vanskelig å fastslå hva som nøyaktig ligger i beviskravet for tilregnelighet.

Det faktum at beviskravet for tilregnelighet er lavere enn beviskravet for de øvrige vilkår for straff, er i og for seg greit. Problemet oppstår når beviskravet skal anvendes på et konkret faktum og domstolene ikke har noen nærmere termer og begreper å forholde seg til. Beviskravet defineres negativt, noe som gjør det vanskelig å anvende. Det holder ikke med sannsynlighetsovervekt, og ut fra det som skrives av enkelte juridiske forfattere, heller ikke klar sannsynlighetsovervekt. I forlengelsen av dette stilles spørsmål ved om det er mulig å artikulere et beviskrav som ligger mellom klar sannsynlighetsovervekt og «bevist utover enhver rimelig tvil». Dette kommer jeg tilbake til i punkt 7.

Videre gir det dårlig forutberegnelighet for allmenheten at beviskravet er uklart og negativt formulert. Det kan også påpekes at ved et lite presisert beviskrav følger større risiko for ulik praktisering i hver enkelt sak.

Tilregnelighet er et av fire vilkår for straffeansvar i norsk rett. Et unntak fra det strenge beviskravet i strafferetten bør være godt utredet og begrunnet. Det kan således argumenteres for at dommen fra 1979 er lite egnet som prejudikat. Den uklare rettsstilstanden har skapt reaksjoner, spesielt etter 22. juli-saken hvor temaet på nytt ble aktualisert.

5.2.5 22. juli-saken

Dommen i 22. juli-saken er bakgrunnen for oppnevningen av Tilregnelighetsutvalget som senere gikk igjennom problematikken ved utilregnelighetsreglene, herunder beviskravet for tilregnelighet.¹⁷³ I tillegg illustrerer saken hvordan beviskravet i spørsmål om tilregnelighet anvendes i praksis. Oslo tingrett fremsatte også fire argumenter for et senket beviskrav i RG. 2012 s. 1153 (Oslo tingrett), som Tilregnelighetsutvalget argumenterte mot i sin utredning (NOU 2014:10).¹⁷⁴

¹⁷³ Eckhoff (2001) s. 160.

¹⁷⁴ RG-2012-1153.

Terskelen for beviskravet for tilregnelighet ble ikke nærmere presisert i dommen ettersom retten fant det bevist utover enhver rimelig tvil at tiltalte var tilregnelig i handlingsøyeblikket.¹⁷⁵ Retten viste til Rt. 2003 s. 23, som igjen henviser til rettsstilstanden utpenslet av Høyesterett i Rt. 1979 s. 143.¹⁷⁶ Tingretten gir på bakgrunn av dette uttrykk for at beviskravet for tilregnelighet er lavere enn det alminnelige beviskravet.¹⁷⁷ I dommen presenteres fire verdi-baserte argumenter som taler for et lavere beviskrav for tilregnelighet.¹⁷⁸

Det første argumentet presenteres som soningselementet. Argumentet problematiserer at et for høyt beviskrav for tilregnelighet vil føre til at flere tilregnelige vil bli dømt utilregnelige.¹⁷⁹ Når beviskravet for tilregnelighet er høyt, resulterer det i at bevisene som peker på at tiltalte er utilregnelig, ikke trenger å være av særlig styrke før utilregnelighet blir utfallet.

Det andre argumentet for et lavere beviskrav for tilregnelighet er at det ikke alltid vil være en fordel å bli erkjent utilregnelig. Et for høyt beviskrav vil resultere i en uberettiget sykeliggjøring av tilregnelige personer som har skyldene og juridisk selvbestemmelse.¹⁸⁰

Det tredje argumentet er gjengjeldelsesbetraktninger. Retten argumenterer med at tilregnelige som potensielt kan bli kjent utilregnelige på grunn av et for høyt beviskrav vil frita den tilregnelige gjerningspersonen fra straff og således ansvarliggjøring i tråd med samfunnets forventning til rettsstaten.¹⁸¹

I det fjerde argumentet viser retten til at et for strengt beviskrav i spørsmål om tilregnelighet kan føre til at friske mennesker, uten behandlingsbehov, i verste fall overføres til tvunget psykisk helsevern etter psykisk helsevernloven § 5-6.¹⁸²

Argumentene fremsatt av Oslo tingrett begrunner et lavere beviskrav for tilregnelighet. Det faktum at Oslo tingrett henviser til de sentrale dommene gjennomgått i punkt 5.5.5 og deretter argumenterer for et lavere beviskrav for tilregnelighet, kan tyde på at tingretten tolker

¹⁷⁵ RG-2012-1153 s.103.

¹⁷⁶ RG-2012-1153 s. 74.

¹⁷⁷ RG-2013-1153 s. 73-74.

¹⁷⁸ NOU 2014:10 s. 188 og RG-2012-1153.

¹⁷⁹ RG-2012-1153 s. 71-72.

¹⁸⁰ RG-2012-1153 s. 73.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Lov 2. juli 1999 nr. 62 om psykisk helsevern § 5-6.

høyesterettsavgjørelsene slik at det gjelder et lavere beviskrav for tilregnelighet. Det kan stilles spørsmål ved om disse argumentene er nok til å begrunne et senket beviskrav for spørsmål om tilregnelighet.

Tilregnelighetsutvalget imøtegår argumentene for et lavere beviskrav for tilregnelighet fremsatt i 22. juli-dommen.¹⁸³ I det følgende redegjøres for lovarbeidet frem mot lovvedtaket, herunder argumenter for og imot lavere beviskrav for tilregnelighet.

5.3 Tidligere lovforslag

5.3.1 Tilregnelighetsutvalgets utredning (NOU 2014:10)

Etter 22. juli-dommen ble Tilregnelighetsutvalget oppnevnt for å gjennomgå straffelovens utilregnelighetsregler, psykiatrisk sakkyndighet og særreaksjonene.¹⁸⁴ I oktober 2014 kom NOU 2014:10, hvor beviskravet for tilregnelighet ble foreslått skjerpet til at «enhver rimelig tvil» skulle komme tiltalte til gode, likt beviskravet for de øvrige straffbarhetsbetingelsene.¹⁸⁵

Tilregnelighetsutvalget begrunner forslaget i at de verdier uskyldpresumsjonen bygger på, også må gjelde for spørsmål om tilregnelighet.¹⁸⁶ Uskyldpresumsjonen innebærer som nevnt ovenfor, at straff ikke skal anvendes overfor uskyldige. Utvalget mener at den allment aksepterte oppfatningen om at en uriktig domfellelse på rent objektivt grunnlag er verre enn en uriktig frifinnelse, også gjelder for spørsmål om tilregnelighet.¹⁸⁷ Slik utvalget ser det burde utilregnelige som er uten skyldverdne likestilles med gjerningspersoner som er uskyldige på rent objektivt grunnlag. Utvalget ser det som urimelig og lite formålstjenlig at en utilregnelig person som på handlingstidspunktet ikke er tilregnelig, feilaktig ilegges straffeansvar. Utvalget mener på bakgrunn av dette at et lavere beviskrav for tilregnelighet vil føre til flere uskyldig dømte og flere syke i fengslene.¹⁸⁸ Løsningen på problemet er etter utvalgets synspunkt å skjerpe beviskravet for å unngå feilaktige domfellelser.

¹⁸³ NOU 2014:10 s. 188-194.

¹⁸⁴ RG-2012-1153.

¹⁸⁵ NOU 2014:10 s. 188-189.

¹⁸⁶ NOU 2014:10 s. 190.

¹⁸⁷ NOU 2014:10 s. 186.

¹⁸⁸ NOU 2014:10 s. 187.

Når det gjelder de bevismessige utfordringer, ser ikke utvalget dette som et sterkt nok argument for å fravike det alminnelige strafferettslige beviskrav, og begrunner dette i at tilregnelighet på lik linje med forsett er en subjektiv tilstand som kan bevises utover enhver rimelig tvil.¹⁸⁹ Forslaget møtte imidlertid motstand i høringen.¹⁹⁰

To år etter NOU 2014:10 kom Straffeprosessutvalget i desember 2016 med NOU 2016:24 hvor de sluttet seg til Tilregnelighetsutvalgets begrunnelse hva angår skjerping av beviskravet.¹⁹¹

5.3.2 Justis- og beredskapsdepartementets Prop. 154 L (2016-2017)

Justis- og beredskapsdepartementet behandlet Tilregnelighetsutvalgets NOU 2014:10 i juni 2017. Departementet sa seg uenig i at beviskravet for tilregnelighet burde skjerpes.

Departementet uttaler følgende:

«Prinsipielt kan det synes riktig at det skal være et like strengt beviskrav ved spørsmålet om tilregnelighet som ved spørsmål om objektiv skyld, idet gjerningsmannen skal anses som like uskyldig som om han ikke hadde begått lovbruddet. Departementet mener likevel at terskelen ikke bør forhøyes.»¹⁹²

I det følgende vil det redegjøres for Justis- og beredskapsdepartementets innvendinger mot Tilregnelighetsutvalgets utredning hva angår forslaget om et skjerpet beviskrav for tilregnelighet.

For det første mener departementet at Tilregnelighetsutvalget undervurderer ondet ved dom for utilregnelighet. En av begrunnelsene for det alminnelige beviskravet er det dypt urettferdige i å straffe en uskyldig gjerningsperson (se pkt. 4.2). Motsetningsvis vil en frifinnelse være til gunst for siktede. Etter departementets oppfatning stiller denne begunstigelsen seg annerledes for spørsmål om tilregnelighet fordi frifinnelsen begrunnes i at det er tvil om siktede er tilregnelig. Det er ikke en begunstigelse å bli kjent utilregnelig og potensielt dømt til en særreaksjon som tvunget psykisk helsevern. Tvunget psykisk helsevern er ofte ikke tidsbestemt

¹⁸⁹ NOU 2014:10 s. 190.

¹⁹⁰ Innst. 296 L (2018-2019).

¹⁹¹ NOU 2016:24 s. 104 og Prop. 154 L (2016-2017) s. 15.

¹⁹² Prop. 154 L (2016-2017) s. 120-121.

og kan vare betydelig lengre enn vanlig fengsel. En frifinnelse på grunn av utilregnelighet kan oppleves svært belastende for den enkelte.¹⁹³ Departementet trekker frem at enkelte brukerorganisasjoner ville foretrekke fengsel eller forvaring fremfor behandling i tvunget psykisk helsevern.¹⁹⁴ Samtidig argumenteres det med at en frifinnelse på grunn av utilregnelighet kan få negative konsekvenser for tiltaltes omdømme og oppleves svært belastende.¹⁹⁵

Videre mener departementet at Tilregnelighetsutvalget overser de bevismessige utfordringer i spørsmål om tilregnelighet. Det er som drøftet ovenfor personens indre tilstand som skal bevises, og det kan således være begrensede beviser å bygge på.¹⁹⁶ Den bevismessige situasjonen kompliseres ytterligere siden det er tilstanden på handlingstidspunktet som er avgjørende.¹⁹⁷ Undersøkelser gjort av departementet viser at en sakkyndig nesten aldri vil kunne utelukke at vedkommende på handlingstidspunktet er utilregnelig. Dersom beviskravet skjerpes, vil det være svært vanskelig å bevise tilregnelighet med den konsekvens at langt flere gjerningspersoner som ikke er alvorlig psykisk syke blir dømt til behandling. Samlet sett ser departementet behov for større fleksibilitet for domstolen når gjerningspersonens tilregnelighet skal bevises.¹⁹⁸

5.3.3 Innst. 296 L (2018-2019)

Justiskomiteen refererer til departementets utredning i Prop. 154 L (2016-2017) når det gjelder beviskravet i spørsmål om tilregnelighet, og uttaler følgende om gjeldende rett:

«Høyesterett har til nå lagt til grunn at beviskravet for tilregnelighet ikke er like strengt som beviskravet for om personen har begått handlingen, men at det må være klart mer enn sannsynlighetsovervekt for at han eller hun er tilregnelig.»¹⁹⁹

Uttalelsen statuerer et beviskrav som ligger en plass mellom klart mer enn sannsynlighetsovervekt og bevist utover enhver rimelig tvil. Stortinget vedtok i juli 2019

¹⁹³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 120-121.

¹⁹⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 120.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Jf. punkt. 3.3.3.

¹⁹⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 121.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Innst. 296 L (2018-2019) s. 6.

beviskravet for tilregnelighet videreført slik gjeldende rett er i dag.²⁰⁰ Det nærmere innholdet av beviskravet i spørsmål om tilregnelighet er med andre ord ennå ikke avklart.

I det følgende vil ny rettsstilstand drøftes, herunder hvilke konsekvenser den kan få for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet.

6 Ny rettsstilstand vedtatt juni 2019

6.1 Innledning

Stortinget vedtok juni 2019 lovvedtak 60 (2018-2019) om endringer i straffeloven og straffeprosessloven med henhold til skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet. I det følgende vil det redegjøres for den nye rettsstilstanden hva angår endring av ordlyden i strl. § 20, herunder endringer av de sakkyndiges rolle ved vurderingen og hvordan dette kan få innvirkning på beviskravet for tilregnelighet.

Deretter fremsettes noen refleksjoner over departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet for tilregnelighet og kritikk av lovvedtaket. Til slutt drøftes det om departementets stadfestelse av et lavere beviskrav for tilregnelighet er i strid med EMK artikkel 6 nr. 2.

6.2 «Sterkt avvikende sinnstilstand»

6.2.1 Kort om lovforslagene

Skillet mellom det juridiske og det medisinske psykosebegrepet ble også satt i fokus under Tilregnelighetsutvalget utredning.²⁰¹ Utvalget innleder utredningen med å konstatere at det medisinske prinsipp har skapt store debatter under og etter 22. juli-saken. Som redegjort for i punkt 3.3 henviser «psykosevilkåret» til tilstander som etter den medisinske termen er å regne som psykose. Likevel faller ikke betegnelsen i loven sammen med det medisinske psykosebegrepet, da det i tillegg kreves symptomer av en viss styrke på handlingstidspunktet.

Tilregnelighetsutvalget foreslo å beholde begrepet «psykotisk» som vilkår for straffrihet, og foreslo det rettslige psykosebegrepet snevrere definert enn det medisinske. For det rettslige

²⁰⁰ Innst. 296 L (2018-2019) s. 6.

²⁰¹ NOU 2014:10.

psykosebegrepet skulle det i tillegg kreves en markant styrkegrad av psykotiske symptomer på handlingstidspunktet. Utvalget foreslo samtidig en mindre utvidelse av strl. § 20 til å omfatte tilstander som kunne likestilles med psykose, herunder at demens og autisme skulle omfattes av bestemmelsen. Tilregnelighetsutvalget foreslo således en utilregnelighetsregel som bygget på et «modifisert medisinsk prinsipp».

Det var bred enighet fra både høringsinstansene, Tilregnelighetsutvalget og departementet om at det burde trekkes et skarpere skille mellom psykiatri og juss.²⁰² Departementet sa seg derimot uenig i Tilregnelighetsutvalgets utforming av utilregnelighetsregelen.²⁰³ I motsetning til utvalgets forslag om å beholde psykosebegrepet foreslo departementet å erstatte «psykosevilkåret» med et ikke-medisinsk, rettslig begrep: «alvorlig sinnslidelse». Begrunnelsen for endringen var at psykosebegrepet var både for snevert og for vidtgående. Begrepet var for snevert fordi utvalget måtte utvide rekkevidden av begrepet til å omfatte likestilte tilstander som autisme og demens. På den andre siden var begrepet etter departementets syn for vidtgående fordi det juridiske begrepet var begrenset til å gjelde symptomtunge tilstander som var aktive på handlingstidspunktet (jf. punkt 3.3). Illustrerende for departementets syn er Rosenqvists uttalelse om at hele 95 prosent av gjerningspersoner med psykosesykdom etter det medisinske psykosebegrepet faller utenfor det rettslige «psykosevilkåret» og må således anses som tilregnelige.²⁰⁴

«Alvorlig sinnslidelse» etter departementets forslag skulle dermed omfatte både symptomtunge psykiske lidelser og de likestilte organiske og somatiske tilstandene med virkning på sinnet som eksempelvis demens og autisme.²⁰⁵ Etter departementets syn ville dette skape et skarpt skille mellom den rettslige og den medisinskfaglige bedømmelsen. På denne måten ville man unngå at lovteksten ble lest som at psykosesykdommen i seg selv var avgjørende, når det egentlige spørsmålet etter den rettslige vurderingen er symptomtyngden på handlingstidspunktet.²⁰⁶ Samtidig vil ordlyden være i tråd med det rettsstatlige idealet om at lover burde utformes med et enkelt og alminnelig språk.²⁰⁷

²⁰² Prop. 154 L (2016-2017) s. 13.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 66.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 13 og 66.

Ordlyden «alvorlig sinnslidelse» ble senere foreslått endret av justiskomiteen til «sterkt avvikende sinnstilstand».²⁰⁸ Komiteen begrunnet endringen i at uttrykket «alvorlig sinnslidelse» kunne skape forvirring ettersom det samme uttrykket har vært brukt i psykisk helsevernloven.²⁰⁹ Komiteen så det som formålstjenlig å skape et skarpere skille mellom de to rettsfeltene, og foreslo således «psykotisk» byttet ut med det mer allmennspråklige uttrykket «sterkt avvikende sinnstilstand». Ordlydsendringen, som senere ble vedtatt av Stortinget, er uten betydning for innholdet i departementets forslag fremmet i Prop. 154 L (2016-2017).²¹⁰

6.2.2 Ny strl. § 20 Skyldevne

Et annet ord for tilregnelighet er skyldevne, hvilket harmonerer med begrunnelsen for reglene om straffrihet for utilregnelige, nemlig at utilregnelige ikke kan utvise skyld (se punkt 2).²¹¹

Den nye tilregnelighetsparagrafen har fått navnet Skyldevne og lyder som følger:

Strl. § 20. Skyldevne

«Den som på handlingstidspunktet er under 15 år, er ikke strafferettslig ansvarlig.

Det samme gjelder den som på handlingstidspunktet er utilregnelig på grunn av

- a) sterkt avvikende sinnstilstand
- b) sterk bevissthetsforstyrrelse eller
- c) høygradig psykisk utviklingshemming.

Ved utilregnelighetsvurderingen etter annet ledd skal det legges vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne.»²¹²

I første ledd er formuleringen endret til «ikke strafferettslig ansvarlig».²¹³ Formuleringen er ikke ment å medføre noen realitetsendring fra den tidligere tilregnelighetsparagrafen.²¹⁴

²⁰⁸ Innst. 296 L (2018-2019) s. 11.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 13 og Innst. 296 L (2018-2019) s. 11.

²¹¹ Eskeland (2017) s. 340.

²¹² Lovvedtak 60 (2018-2019) del IV.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 228.

Ordlyden fastslår at den utilregnelige lovbrøyer ikke kan klandres og skal derfor fritas for straff. Begrunnelsen for straffrihet for utilregnelige fremgår dermed direkte av ordlyden.

Av andre ledd fremgår det at straffrihet etter første ledd også gjelder den som var «utilregnelig» på handlingstidspunktet. Vilkårene for utilregnelighet fremgår av bokstavene a til c. Det fremgår av Prop. 154 L (2016-2017) at bokstavene i andre ledd er forbeholdt tilstander hvor domstolen utøver større grad av skjønn.²¹⁵ Etter ordlyden mangler gjerningspersonen skyldevne dersom han eller hun er utilregnelig på grunn av «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. § 20 bokstav a.²¹⁶ Begrepet «psykotisk» er altså erstattet med det rettslige begrepet «sterkt avvikende sinnstilstand» (se punkt 6.1). Den ikke-medisinske og allmennspråklige termen skaper et skille mellom den medisinske og den rettslige vurderingen av om lovbrøyeren er tilregnelig.

I forarbeidene presiseres det at kjernen i begrunnelsen for straffrihet for utilregnelighet er en massiv sykdom på sinnet, men også andre tilstander enn aktive psykoser oppfyller lovens vilkår.²¹⁷ Vurderingen skal baseres på en helhetsvurdering hvor sykdomstilstanden, herunder utslagene av den, må tillegges vekt.²¹⁸ «Sterkt avvikende sinnstilstand» skal nå omfatte også alvorlige psykiske, somatiske og organiske sykdommer som gir seg utslag på sinnet. Sykdommen kan oppstå akutt, være forbigående eller permanent. Det avgjørende er symptomtyngden på gjerningstidspunktet, som drøftet i punkt 3.3 og 6.2.1. Departementet utelukker ikke at sammensatte sykdommer kan omfattes, det avgjørende er at symptomtyngden er av en viss mengde og styrke.

Sinnstilstanden må være «sterkt avvikende». Alvorlighetsgraden presiseres i tredje ledd, hvor det oppstilles momenter som skal vektlegges i vurderingen.²¹⁹ Ved vurdering av om vedkommende på «handlingstidspunktet er utilregnelig» etter andre ledd, skal det legges vekt på «graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne» etter tredje ledd. Departementet presiserer her at vurderingen er ment å avdekke i hvilken grad den «sterkt avvikende sinnstilstanden», eller kombinasjonen av tilstander, hadde på tiltaltes funksjonsevne og virkelighetsforståelse på handlingstidspunktet.²²⁰ I ordlyden «svikt i virkelighetsforståelse»

²¹⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

²¹⁶ Lovvedtak 60 (2018-2019) del IV.

²¹⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

ligger siktedes «manglende evne til å forstå sitt forhold til omverdenen», jf. NOU 2014:10 kapittel 26. Siktedes manglende evne til å analysere totalsituasjonen på handlingstidspunktet er avgjørende. Med begrepet «svikt i funksjonsevne» siktes til gjerningspersonens dagligdagse, sosiale og kognitive funksjon, det være seg vanlige gjøremål som for eksempel egenstell, sosiale sammenkomster, kommunikasjon og hukommelse.²²¹ Dette er kun momenter som vektlegges i en helhetsvurdering. Det kan tenkes at en person er utilregnelig selv om momentene ikke er til stede i enkelttilfeller.²²²

Tredje ledd sett i sammenheng med andre ledd gjør det klart at det ikke er den medisinske diagnosen alene som begrunner fritakelse for straff. Den medisinske diagnosen må ses i sammenheng med sinnstilstandens symptomtyngde på handlingstidspunktet. Det må foretas en helhetsvurdering av siktedes tilregnelighet, herunder om det er rimelig og rettfærdig å straffe tiltalte i den enkelte sak.²²³ Retten gis med dette en større skjønnsmessig adgang ved vurderingen enn tidligere. Departementet innskrenker skjønnsadgangen til at det ikke skal ha noen betydning for dommeren om fengselsstraff eller særreaksjon er mest hensiktsmessig for den tiltalte.²²⁴ Det samme gjelder momenter som allmennprevensjon, rettsfølelse eller i hvilken grad straffetrusselen påvirker gjerningspersonen.²²⁵ Presiseringen forankres i problematikken som ble reist i 22. juli-saken.

Den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne går bort fra det medisinske prinsipp og innfører et modifisert blandet prinsipp.²²⁶ Utilregneligheten vil ikke lenger avgjøres på bakgrunn av en medisinsk diagnose (se punkt 3.2.1). Det må foretas en konkret, skjønnsmessig helhetsvurdering hvor det ses hen til funksjonsevne og virkelighetsforståelse på handlingstidspunktet.²²⁷ Bestemmelsen oppstiller et tilleggsvilkår hvor det kreves at personen er utilregnelig på grunn av lidelsen. Det kreves imidlertid ikke årsakssammenheng mellom sykdommen og det konkrete lovbruddet eller at lovbrøyteren ikke forsto hva han gjorde, som kjennetegner et blandet prinsipp (se punkt 3.2.1).

²²¹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 229.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 239.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Innst. 296 L s. 1.

²²⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 55.

6.2.3 Sakkyndige

I lovforslaget ble det i likhet med NOU 2014:10 foreslått endringer som skulle tilsi at de rettspsykiatriske sakkyndige ikke lenger skulle uttale seg om hvorvidt de strafferettslige vilkårene var oppfylte, men kun opplyse retten om den kliniske diagnostikken. Departementet støttet utvalget i at det burde etableres et tydeligere skille mellom de sakkyndiges medisinskfaglige ansvar og domstolens juridiske vurderinger. Som drøftet i punkt 3.4 har de sakkyndige i praksis hatt nærmest avgjørende innflytelse på resultatet gjennom sin utredning og konklusjon av om tiltalte var «psykotisk» på handlingstidspunktet. De sakkyndige har tidligere ikke bare konkludert på medisinskfaglig grunnlag – de har også tatt stilling til om siktede i juridisk forstand var utilregnelig på handlingstidspunktet.

Ved å innta den rettslige termen «sterkt avvikende sinnstilstand» fremfor den tidligere medisinske termen «psykotisk», vil det presiseres at det er retten som skal ta stilling til den rettslige vurderingen av om siktede er utilregnelig.²²⁸ De sakkyndige skal gi retten en klinisk beskrivelse av siktede på handlingstidspunktet, i tiden før og etterpå, herunder diagnose, grad av symptomer, realitetsbrist og funksjonssvikt, slik at retten har et faktisk grunnlag for den rettslige utilregnelighetsvurderingen.²²⁹ De sakkyndige skal ikke avgjøre om tiltalte er utilregnelig i lovens forstand, slik de har gjort tidligere. Den rettslige vurderingen ligger til retten å avgjøre, basert på den medisinske beskrivelsen de sakkyndige har gitt.²³⁰

6.2.4 Lovendringens innvirkning på beviskravet for tilregnelighet

Det kan videre reises spørsmål ved om den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne vil få innvirkning på beviskravet for tilregnelighet. Nå som «psykosevilkåret» er vedtatt endret til det rettslige begrepet «sterkt avvikende sinnstilstand», vil det bli lettere å skille mellom tvil om lovfortolkningen og tvil om faktum.²³¹ Det kan heller ikke utelukkes at tidligere rettstradisjon, der sakkyndige tok stilling til om tiltalte var «psykotisk» også i rettslig forstand, har gjort det vanskelig å skille mellom den rettslige og den faktiske tvil i spørsmål om tilregnelighet.²³²

²²⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 83.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 122.

²³² Prop. 154 L (2016-2017) s. 122 og Rieber-Mohn (2015) 1.

Den rettslige usikkerheten knytter seg til om lovens vilkår er oppfylt (se punkt 3.3.3). Den faktiske usikkerhet knytter seg til bevisbedømmelsen, herunder eksistensen, arten og styrken av tiltaltes symptomer etter medisinskfaglige kriterier.²³³ Den rettslige usikkerhet skal ikke løses ved hjelp av beviskravet, men gjennom tolkning av vilkårene i loven. Anvendelse av rettsregelen på faktum hører til rettsanvendelsen. Tvilen som knytter seg til rettsanvendelsen er rettsanvendelsestvil, og kommer ikke nødvendigvis tiltalte til gode.²³⁴ Høyesterett uttaler følgende i Rt. 1984 s. 91:

«[...] tvilen gjelder således det rettslige spørsmål om hvorvidt det faktiske forhold som er funnet bevist, er å anse som straffbar uaktsomhet. I dette spørsmål gjelder det ikke noe prinsipp om at tvilen skal komme tiltalte til gode.»²³⁵

Tvil om lovfortolkningen skal ikke komme tiltalte til gode når skyldspørsmålet avgjøres. Dette synet støttes opp i juridisk teori.²³⁶ Retten må foreta en vurdering av om vilkårene for tilregnelighet er oppfylt i den enkelte saken og treffe avgjørelsen som har de beste grunner for seg.²³⁷

Det kan således argumenteres for at lovendringen skaper et skarpere skille mellom tvil om faktum og tvil om lovfortolkningen. Dette gjør det lettere for rettsadvokater å skille mellom de ulike typer tvil i spørsmål om tilregnelighet.

6.3 Konsekvenser og kritikk av lovvedtaket

6.3.1 Refleksjon over departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet for tilregnelighet

I begrunnelsen for videreføringen av beviskravet for tilregnelighet, impliserer departementet at det er verre å bli ansett utilregnelig enn å bli dømt til straff (se punkt 5.4.3). Videre trekkes det frem at enkelte brukerorganisasjoner vil foretrekke fengsel eller forvaring fremfor behandling. Det kan argumenteres for at denne tilnærmingen er noe pragmatisk. Straff er en ondepåføring

²³³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 122.

²³⁴ Rt-1984-91 og Rt-2012-387 (avsnitt 22) og HR-2017-1947 (avsnitt 25).

²³⁵ Rt-1984-91 s. 92.

²³⁶ Andenæs (2004) s. 114-115 og Øyen (2019) s. 469.

²³⁷ Andenæs (2004) s. 114-115.

fra staten i den hensikt at det skal oppleves som et ondt (se punkt 2.1). Straff er samfunnets sterkeste sosial-etiske fordømmelse av et individ. Det samme kan vanskelig sies om psykiatrisk behandling, selv om behandlingen i verste konsekvens skulle påføres en frisk gjerningsperson. Straff er en strengere reaksjon enn psykiatrisk behandling.

I forlengelsen av dette kan det reises spørsmål ved om departementets uttalelser er i samsvar med rådende tankegang og anskuelse overfor psykisk syke i dag. Departementet synes å legge til grunn at det er så skambelagt og negativt å få en diagnose som psykisk syk at det er bedre å bli dømt til fengsel i tvilstilfeller. Det kan reises spørsmål ved om dette synspunktet stemmer med vår måte i 2020 å se på psykisk avvik på. Ytterligere kan det problematiseres hvorvidt store prinsipielle rettslige valg for fremtiden, som å fravike det generelle beviskravet i straffetretten, burde baseres på brukerorganisasjoners synspunkter.

For å unngå at uskyldige blir strafferettslig ansvarlige for handlinger de ikke kan klandres for, opererer vi i norsk rett med et strengt beviskrav.²³⁸ Potensielle konsekvenser ved et lavere beviskrav for tilregnelighet er at retten ikke trenger å være like sikker på om tiltalte er tilregnelig. Det følger således høyere risiko for at en tiltalt som egentlig er psykisk syk og således utilregnelig dømmes til fengsel, hvilket er uheldig. Ved et lavere beviskrav for tilregnelighet øker risikoen for at flere psykisk syke blir dømt til fengsel og forvaring.

Det kan også problematiseres hvorvidt en aksept av et lavere beviskrav for tilregnelighet også burde åpne for aksept av et lavere beviskrav for subjektiv skyld. Hvorfor skal vi akseptere et lavere beviskrav for subjektiv klander i form av tilregnelighet, og ikke subjektiv klander i form av forsett? Felles for begge er at det dreier seg om evnen til innsikt eller vilje til å gjennomføre en straffbar handling. Her er det snakk om store prinsipielle spørsmål som vil få konsekvenser for utallige individer og rettsstaten for øvrig. En slik differensiering av beviskravet for ulike bevisstemaer kan gjøre det vanskelig å skille ulike beviskrav fra hverandre. I verste fall kan man risikere at domstolen anvender svakere beviskrav for bevisstemaer hvor det bør gjelde et strengt beviskrav for å sikre at uskyldige ikke dømmes.²³⁹

Videre kan det problematiseres om det differensierte beviskravet for tilregnelighet, som departementet stadfestet i forarbeidene, er forenelig med våre internasjonale forpliktelser etter

²³⁸ Strandbakken (2003) s. 375.

²³⁹ Ibid.

EMK artikkel 6 nr. 2. Videre drøftelse vil redegjøre for minstekravet til bevis etter EMK artikkel 6 nr. 2.

6.3.2 Er beviskravet for tilregnelighet i strid med EMK artikkel 6 nr. 2?

I det følgende vil det redegjøres for det strafferettslige beviskravet etter EMK artikkel 6 nr. 2 og den eventuelle adgangen til å differensiere beviskravet etter bestemmelsen. Som nevnt innledningsvis vil et beviskrav utledet av EMK ikke kunne fravikes ved formell lov (se punkt 1.3).

UskylDSPresumsjonen er nedfelt i EMK artikkel 6 nr. 2 og lyder slik:

«Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.»²⁴⁰

Bestemmelsen omhandler bevisføringsplikten, herunder at det ligger til påtalemyndigheten å bevise at tiltalte er skyldig. Tiltalte skal ikke bevise sin uskyld.²⁴¹ Høyesterett har i Rt. 2008 s. 1409 avsnitt 89 uttalt at EMK artikkel 6 nr. 2 i tillegg til å oppstille presumsjonen om uskyld rommer flere regler og prinsipper, herunder det helt grunnleggende beviskravet i straffesaker om at tiltaltes skyld må bevises utover enhver rimelig tvil.²⁴² Høyesteretts uttalelser er ytterligere fulgt opp i Rt. 2010 s. 655 og Rt. 2014 s. 1292.²⁴³ Høyesterett begrunner synspunktet i de sentrale EMD-dommene *Barberà, Messegué og Jabardo mot Spania* og *Telfner mot Østerrike*.²⁴⁴

Videre kan det stilles spørsmål ved om EMK artikkel 6 nr. 2 begrenser adgangen til å fravike hovedregelen om bevisbyrden ved å differensiere beviskravet slik norske domstoler har gjort ved beviskravet for tilregnelighet.

²⁴⁰ Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen art. 6 nr. 2.

²⁴¹ Strandbakken (2003) s. 340 og Rt-2014-1292 (avsnitt 35 og 36).

²⁴² Rt-2008-1409 (avsnitt 89).

²⁴³ Rt-2008-1409 (avsnitt 80) og Rt-2010-655 (avsnitt 17) og Rt-2014-1292 (avsnitt 15).

²⁴⁴ *Barberà, Messegué og Jabardo mot Spania* (avsnitt 77) og *Telfner mot Østerrike* (avsnitt 15).

Ordlyden i EMK artikkel 6 nr. 2 eller konvensjonen for øvrig gir ingen nærmere regler for differensiering av beviskravet for ulike bevistema.²⁴⁵ Likevel gir EMD statene stor frihet til å utforme egen strafferett etter konvensjonen:»

«It is not the court's role under Article 6 §§1 or 2 to dictate the content of domestic criminal law, including whether or not a blameworthy state of mind should be one of the elements of the offence or whether there should be any particular defense available to the accused.»²⁴⁶

Bevistema og momenter ved de objektive betingelser for straff er normalt lettere å bevise sammenlignet med subjektiv skyld, herunder tilregnelighet.²⁴⁷ Det er dermed ikke overraskende at konvensjonsstatenes regulering av utilregnelighetsreglene varierer.²⁴⁸ Det er dermed grunn til å tro at EMD vil være tilbakeholden med å begrense de beviskravregler norsk rett opererer med under tilregnelighet.²⁴⁹

Høyesterett uttalte i Rt. 2008 s. 1409 i avsnitt 65 at det for beviskravet utledet av EMK artikkel 6 nr. 2 i visse tilfeller vil kunne være tilstrekkelig med kvalifisert sannsynlighetsovervekt. Videre uttales det at den utløsende faktor for beviskravets styrke avhenger av rettsområde, herunder hvor inngripende sanksjonen er, hensyn til en effektiv rettshåndhevelse samt anklagedes muligheter til å føre motbeviser.²⁵⁰

Asbjørn Strandbakken argumenterer for at det ikke er grunnlag i EMK artikkel 6 nr. 2 for å fastslå beviskravet etter EMK til at tvilen skal være bevist utover enhver rimelig tvil. Strandbakken mener at bestemmelsen må tolkes i lys av formålet med å unngå uriktige domfellelser.²⁵¹ Likevel mener Strandbakken basert på de to EMD-dommene og ordlyden «equality of arms» at det må innfortolkes et minstekrav for beviskravets styrke på sannsynlighetsovervekt.²⁵²

²⁴⁵ Strandbakken (2003) s. 376.

²⁴⁶ G mot Storbritannia, application 37334/08, avvisningsavgjørelse 30.08.11 (avsnitt 27).

²⁴⁷ Aarli, Hedlund og Jebens (2015) s. 476.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ NOU 2014:10 s. 182-183 og Rt-2008-1409 (avsnitt 100).

²⁵⁰ Rt-2008-1409 (avsnitt 65) og NOU 2014:10 s. 182.

²⁵¹ Strandbakken (2003) s. 341.

²⁵² Strandbakken (2003) s. 343.

Nasjonalstatenes frihet til utforming av egne regelsett sammenholdt med EMDs praksis tyder på at et lavere beviskrav for tilregnelighet ikke er i strid med uskyldspresumsjonen. Så lenge beviskravet for tilregnelighet er i samsvar med EMK artikkel 6 nr. 2 sitt minstekrav om sannsynlighetsovervekt, forfølger saklige formål og fremstår som proporsjonal, vil det trolig ikke representere noe konvensjonsbrudd.²⁵³

6.3.3 Ordlydsendring – konsekvenser og kritikk

Til tross for massiv motstand fra Advokatforeningen, fagmiljøer og Riksadvokaten, vedtok Stortinget den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene 4. juni 2019.²⁵⁴ Ordlyden er som nevnt i punkt 6.2 endret fra «psykotisk» til «sterkt avvikende sinnstilstand». I det følgende vil det gis en kort redegjørelse av kritikken, herunder konsekvenser fremsatt av Advokatforeningen, Riksadvokaten og fagmiljøer.

Under høringen 30. april 2019 i Justiskomiteen uttalte Anders Brosveet på vegne av Advokatforeningen at den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene gir en uklar norm for hvor grensen for tilregnelighet går. Ordlydsendringen vil føre til at lovgiver abdiserer fra sin oppgave med å definere vilkårene for straff, og overlater til domstolene noe som er et prinsipielt og vanskelig tema. Forslaget vil ifølge Advokatforeningen føre til dårlig forutberegnelighet ved at det åpner for rettsulikhet og vilkårlighet, fordi man innfører en straffritaksregel der retten selv bestemmer hvem som fortjener straffrihet. Videre ble det trukket paralleller til effektivitet og kostnader i strafferettspleien. Uklare definisjoner er en kostnad og tidstyv i straffesaksbehandlingen.²⁵⁵

Tidligere Riksadvokat Tor-Aksel Busch fremsatte også skarp kritikk under den siste høringsrunden for Justiskomiteen. Busch mener at det etter den nye tilregnelighetsparagrafen ikke vil være klart nok hvem som har skyldene og hvem som ikke har det. Han poengterte at legalitetsprinsippet er strengere enn noen gang. Loven må gi veiledning og avklaring – det vil ikke være tilfelle ved den nye lovendringen. Lovendringen legger ansvaret over på domstolene til å utarbeide en praksis og utøve skjønn i den enkelte sak. Det kan ikke være uforutsigbart hvem som har skyldene. Busch mener at forutberegneligheten vil svekkes ved den nye

²⁵³ NOU 2014:10 s. 182-183 og Rt-2008-1409 (avsnitt 100) og Strandbakken (2003) s. 343.

²⁵⁴ <https://www.advokatbladet.no/rettssikkerhet-utilregnelighet/frykter-fengslene-vil-fylles-av-syke-folk-etter-lovendring/140694>.

²⁵⁵ <https://www.stortinget.no/nn/kva-skjer-pa-stortinget/Videoarkiv/Arkiv-TV-sendinger/?mbid=/2019/H264-full/Hoeringssal1/04/30/Hoeringssal1-20190430-132831.mp4&msid=89&dateid=10004300>

lovendringen. Han trekker frem at det har vært fremsatt advarsler fra forsvarer, påtalemyndigheten, akademiet og rettsmedisinske miljøer mot den nye strl. § 20 Skyldevne. Riksadvokaten sier han ikke får tak i motkreftenes substans, han stiller spørsmål om det har sammenheng med Breivik og påtalemyndighetenes vurdering av ham, eller om man frykter at de sakkyndige har for mye makt. I så fall mente han at det er kritikkverdig at dette ikke er uttalt direkte. Avslutningsvis uttaler han at konsekvensene er uoversiktlige og alvorlige for domstolen og påtalemyndigheten.²⁵⁶

Universitetet i Bergen ved Linda Gröning mente i likhet med riksadvokaten at det er kritikkverdig at terskelen for tilregnelighet overlates til retten å avgjøre. I tillegg mente hun at bestemmelsen er retts teknisk dårlig utformet fordi den utformer en vurdering i to ledd med ulike vilkår og momenter for å uttrykke noe som kunne vært gjort enklere og klarere. Først skal det avgjøres hva som regnes som «sterkt avvikende sinnstilstand», og så skal det avgjøres om personen var utilregnelig på grunn av den aktuelle tilstanden. I denne avgjørelsen skal det igjen legges vekt på nye momenter vedrørende svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne. Det skal også være rimelig og rettferdig å frata lovbrøyteren skylddevne.²⁵⁷

Anders Løvlie, førsteamanuensis ved Institutt for offentlig rett ved Universitetet i Oslo, uttalte i høringen at det er høyst uklart hvilke kriterier dommeren skal legge vekt på når han eller hun skal vurdere om vedkommende oppfyller vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand». Det vi får vite er at vi skal legge vekt på grad av virkelighetsforståelse og funksjonsevne, men ingen nærmere kriterier. Løvlie uttaler at det er særlig kritikkverdig at høringsinstansene ikke har hatt foranledning til å uttale seg om den uklare regelen i en bred alminnelig høring.²⁵⁸

²⁵⁶ <https://www.stortinget.no/nn/kva-skjer-pa-stortinget/Videoarkiv/Arkiv-TV-sendinger/?mbid=/2019/H264-full/Hoeringssal1/04/30/Hoeringssal1-20190430-132831.mp4&msid=89&dateid=10004300>

²⁵⁷ <https://www.stortinget.no/nn/kva-skjer-pa-stortinget/Videoarkiv/Arkiv-TV-sendinger/?mbid=/2019/H264-full/Hoeringssal1/04/30/Hoeringssal1-20190430-132831.mp4&msid=89&dateid=10004300>

²⁵⁸ <https://www.stortinget.no/nn/kva-skjer-pa-stortinget/Videoarkiv/Arkiv-TV-sendinger/?mbid=/2019/H264-full/Hoeringssal1/04/30/Hoeringssal1-20190430-132831.mp4&msid=89&dateid=10004300>

7 Hvordan bør beviskravet for tilregnelighet utformes?

7.1 Innledning

Hverken lovttekst, rettspraksis eller juridisk teori oppstiller et entydig beviskrav for tilregnelighet. Innledningsvis stilte jeg spørsmål om hvordan beviskravet i spørsmål om tilregnelighet burde utformes. Det har vært argumentert for at vi i Norge bør utforme våre rettsregler med henblikk på våre naboland, ettersom de har store likhetstrekk med oss både når det gjelder kultur og retts-tradisjon (se punkt 1.3).²⁵⁹

I det følgende redegjøres det for hvordan beviskravet bør utformes. Først gis et sideblikk mot våre naboland og hvordan disse har løst beviskravet for tilregnelighet. Deretter gis det en gjennomgang av de alternative beviskrav, herunder implikasjoner, fordeler og ulemper.

7.1.1 Utenlandsk rett

7.1.1.1 Svensk rett

I svensk rett er ikke tilregnelighet et direkte vilkår for straff. Det karakteristiske ved den svenske løsningen er at gjerningspersonens psykiske tilstand kun er av betydning for straffespørsmålet.

Bestemmelsen fremgår i Brottsbalken 30:6:

«Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse. [...]»

Bestemmelsen tar i likhet med norsk rett sikte på å unnta gjerningspersoner som har handlet under påvirkning av alvorlig psykisk lidelse for straffeansvar.²⁶⁰ Inngangsvilkåret i «utilregnelighets-regelen» er at gjerningspersonen på handlingstidspunktet har hatt en «allvarlig psykisk störning».

Selv om det norske og svenske rettssystem i stor grad bygger på de samme grunnforutsetninger, opererer Sverige med et rent blandet prinsipp som gjør det vanskelig å klart angi terskelen for utilregnelighet.²⁶¹ Regelmodellen kjennetegnes ved at det først oppstilles et inngangsvilkår som

²⁵⁹ NOU 2014:10 s. 60.

²⁶⁰ Prop. 2007/08:97 s. 21 og SOU 2012: 17 s. 539.

²⁶¹ NOU 2014:10 s. 60.

består av ulike mer eller mindre medisinsk definerte tilstander. Deretter kreves årsaks-sammenheng mellom den medisinske tilstanden og forbrytelsen, det såkalte begrensede vilkår (se punkt 3.2.1).²⁶²

Formuleringen «allvarlig psykisk störning» omfatter psykose, definert som tilstander som gir «störd realitetsvärdering» i form av «vanföreställningar, hallucinationer och förvirring».²⁶³ Begrepet «allvarlig psykisk störning» omfatter også alvorlig psykisk funksjonsnedsettelse i form av manglende realitetsorientering som skyldes hjerneskade, nevropsykiatriske lidelser som autisme, autismelignende tilstander, alvorlige depresjoner og personlighetsforstyrrelser. Psykiske tilstander som skyldes rusmiddelbruk, herunder alkoholpsykoser, demens og kognitiv svikt, omfattes også.

Begrepet «allvarlig» beror på en vurdering av innholdet og styrken i gjerningspersonens symptombilde. Högsta domstolen har med utgangspunkt i forarbeidene uttalt at schizofreni alltid skal anses som alvorlig i sin natur, mens depresjon ikke alltid er definert som alvorlige. Likevel må styrken, lidelsen art, de andre symptomene i gjerningspersonens symptombilde og risiko for tilbakefall tas hensyn til.²⁶⁴

Sammenlignet med det tidligere «psykosebegrepet» i tilregnelighetsparagrafen i strl. § 20, favner begrepet «allvarlig psykisk störning» i svensk rett bredere ettersom flere tilstander omfattes. Den nye formuleringen «sterkt avvikende sinnstilstand» i tilregnelighetsparagrafen Skyldene er imidlertid utvidet til å omfatte både alvorlig psykiske, somatiske og organiske lidelser med virkninger på sinnet, herunder demens og autisme.²⁶⁵

Sammenlignet med svensk rett krever den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene ikke årsaks-sammenheng mellom den medisinske tilstanden og det konkrete lovbruddet eller at lovbyteren ikke forsto hva han gjorde, som kjennetegner et blandet prinsipp. Systemet som ble innført ved den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene betegnes som et modifisert blandet prinsipp (se punkt 6.2.2.).²⁶⁶

²⁶² Prop. 1990/91:58 s. 458.

²⁶³ Prop. 1990/91:8 s. 86-87.

²⁶⁴ NJA 1995 s. 48 og Prop.1990/91:8 s. 86-87.

²⁶⁵ Innst. 296 L (2018-2019) og Prop. 154 L (2016-2017).

²⁶⁶ Innst. 296 L (2018-2019).

Beviskravet ved avgjørelsen av om gjerningspersonen begikk lovbruddet under påvirkning av «en allvarlig psykisk störning» er av svensk høyesterett i NJA 2004 s. 702 uttalt å være alminnelig sannsynlighetsovervekt:

«Det som domstolen måste göra är att pröva utredningen och komma fram till om den anser att övervägande skäl talar för att det är fråga om en psykisk störning som är allvarlig. Det är alltså fråga om en överviktsprincip som skall tillämpas.»²⁶⁷

Beviskravet i svensk rett er oppfylt dersom retten konkluderer med at det er mer sannsynlig at gjerningspersonen hadde en «allvarlig psykisk störning» enn at han ikke hadde det. Beviskravet er i norsk rett således noe strengere enn i svensk rett, der det kun kreves ren sannsynlighetsovervekt for at gjerningspersonen var under påvirkning av en «allvarlig psykisk störning» da han utførte lovbruddet.

Likevel må beviskravet for tilregnelighet i svensk rett ses i sammenheng med at den svenske tilregnelighetsbestemmelsen oppstiller et krav om årsakssammenheng mellom de medisinske tilstandene og lovbruddet, noe som ofte vil føre til at gjerningspersonen likevel må anses tilregnelig, jf. Punkt. ²⁶⁸ Det kan således argumenteres for at de ulikheter som oppstilles i norsk og svensk rett i realiteten ikke gir veldig ulike sluttresultater i spørsmålet om gjerningspersonen skal erkjennes utilregnelig.

Svensk rett gir i likhet med den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne rom for stor fleksibilitet når det gjelder domstolens påvirkningsgrad i vurderingen av symptomenes styrke, uavhengig av de medisinskfaglige uttalelsene. ²⁶⁹ Det har i norsk rett ved det gamle «psykosevilkåret» vært argumentert for at rommet for dommerskjønn har vært for lite ved avgjørelsen av om gjerningspersonen var tilregnelig eller ikke. Dette har vært forskjellig fra svensk rett, men er nå endret gjennom den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne i strl. § 20, som åpner for større grad av skjønn hos dommeren. ²⁷⁰

²⁶⁷ NJA 2004 s. 702 SH.

²⁶⁸ NOU 2014:10 s.70.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 13.

Rettskildene som er gjennomgått, tyder på at departementet har søkt inspirasjon fra svensk rett ved utarbeidelsen av den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldene i strl. § 20. Videre kan det argumenteres for at en videreføring kontra en skjerping av beviskravet i spørsmål om tilregnelighet er i tråd med svensk rett.

7.1.1.2 Dansk rett

Dansk rett oppstiller på lik linje med norsk rett tilregnelighet som vilkår for straffeansvar.

I Danmark er tilregnelighetsspørsmålet regulert i straffeloven § 16, som lyder slik:

«Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdом eller tilstande, der må ligestilles hermed, straffes ikke.»²⁷¹

Det grunnleggende vilkåret er her at gjerningspersonen på handlingstidspunktet led av en «sindssygdом». Etter ordlyden «på grund af sindssygdом» bygger dansk rett i likhet med svensk rett på det blandede system. Det kreves altså årsakssammenheng mellom sykdommen og det konkrete lovbruddet eller at lovbrøyteren forsto hva han gjorde. Motsetningsvis kreves det ikke årsakssammenheng mellom sykdommen og det konkrete lovbruddet etter den nye strl. § 20 Skyldene. Den norske ordningen kan betegnes som nevnt ovenfor som et modifisert blandet prinsipp.²⁷²

Hva som ligger i «sindssygdом», er presisert i forarbeidene Betænkning nr. 667/1972 s. 20: «manio-depressiv psykose, schizofreni, senil demens, alkoholpsykose, visse traumatiske lidelser og psykogene (reaktive) psykoser».²⁷³ Det fremgår også av forarbeidene at «sindssygdом» er det samme som «psykose».²⁷⁴

Når det gjelder sakkyndiges rolle i dansk rett, formidler de kun hvilke medisinske symptomer tiltalte har og hvordan disse påvirket ham. Den sakkyndige går ikke inn på den rettslige vurderingen av om lovens vilkår er oppfylt.²⁷⁵ Domstolen er i dansk rett gitt betydelig skjønn

²⁷¹ Borgerlig Straffelov (Danmark) Lovbekendtgørelse nr. 977.

²⁷² Prop. 154 L (2016-2017).

²⁷³ Betænkning nr. 667/1972 s. 20.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ NOU 2014:10 s. 61.

ved avgjørelsen av om gjerningspersonen var utilregnelig.²⁷⁶ Nettopp dette har departementet søkt å endre ved den nye lovendringen, som gir domstolen større grad av skjønn ved avgjørelser hvor de rettsmedisinske sakkyndige har hatt stor, nærmest avgjørende, innflytelse på resultatet, med mindre det har vært uenighet mellom de sakkyndige.²⁷⁷

Hvilket beviskrav som gjelder for tilregnelighet i dansk rett er ikke lovregulert eller direkte tatt stilling til i rettspraksis.²⁷⁸ I dansk juridisk teori synes å beviskravet å være uttrykt som at enhver rimelig tvil om tiltalte befant seg i en tilregnelighetstilstand, skal føre til frifinnelse.²⁷⁹ Danske forarbeider viser i likhet med norske forarbeider til juridisk teoris forståelse av beviskravet for tilregnelighet. I Betænkning nr. 667/1972 s. 26 fremkommer det at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, men at det tillates større usikkerhet før tvilen klassifiseres som rimelig når det gjelder tilregnelighet sammenlignet med de øvrige vilkår for straff.²⁸⁰

I likhet med departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet i norsk rett, begrunnes det lavere beviskravet i dansk rett med at reaksjonsfastsettelsen på domstidspunktet må være styrende for hvilket beviskrav man legger til grunn for sanksjoneringen.²⁸¹ Det å bli funnet utilregnelig kan gi alvorlige konsekvenser og oppleves som svært belastende for den enkelte, sammenlignet med realisering av straffeansvar. Et annet argument er at tilregnelighetsspørsmålet byr på bevismessige utfordringer, siden det er gjerningspersonens fortidige indre tilstand som skal bevises.²⁸²

Oppsummert kan det trekkes frem at begrunnelsen for beviskravet i dansk rett er i samsvar med departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet i den nye strl. §20 Skyldevne. Den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne bærer preg av store likehetstrekk med den danske tilregnelighetsparagrafen.

Gjennomgangen av svensk og dansk rettstilstand kan tale for et noe lavere beviskrav for tilregnelighet, sammenlignet med de øvrige straffbarhetsvilkårene.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Prop. 154 L (2016-2017).

²⁷⁸ NOU 2014: 10 s. 183.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Betænkning nr. 667/1972 s. 26 og NOU 2014: 10 s. 183.

²⁸¹ Waaben (1968) s. 21.

²⁸² Greve (2013) s. 231.

7.2 Hvordan bør beviskravet i spørsmål om tilregnelighet utformes?

Gjennomgangen av rettskildene som foreligger viser at terskelen og det nærmere innholdet i beviskravet for tilregnelighet ikke er entydig avklart i norsk rett.²⁸³ Det er følgelig vanskelig å si noe om hva beviskravet burde være i fremtiden når det er uklart hva det er i dag. I det følgende vil argumenter for og imot de forskjellige beviskravene fremstilt i avhandlingen vektles. Problemstillingen er komplisert og vil følgelig kunne besvares på ulike måter avhengig av hvordan de ulike hensyn bak utilregnelighetsreglene vektlegges.

Den nye tilregnelighetsparagrafen Skyldevne gir domstolen større skjønn og nedslagsfelt ved avgjørelsen av om gjerningspersonen var tilregnelig på handlingstidspunktet, noe som kan bøte på et lavere beviskrav for tilregnelighet (se punkt 6.2.2).

Gjennomgangen av utenlandsk rett i punkt 7.1.1 taler for at norsk rett burde operere med et lavere beviskrav for tilregnelighet. Begrunnelsen for et lavere beviskrav i dansk og svensk rett samsvarer med departementets begrunnelse for videreføringen av beviskravet, nemlig at reaksjonsfastsettelsen tiltalte risikerer er avgjørende. Tiltalte kan risikere å bli uriktig dømt som utilregnelig, og det i seg selv vil være en større ulempe enn å bli idømt straff som tilregnelig.

Markus Jerkø har som drøftet i punkt 5.2.3 argumentert for at Høyesterett i Rt. 1979 s. 143 har ordlagt seg på en slik måte at et krav om alminnelig sannsynlighetsovervekt er tilstrekkelig for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet (se punkt 5.3.2). Ved et krav om sannsynlighetsovervekt trenger domstolen i realiteten å være 51 prosent sikker på at tiltalte er tilregnelig, før tilregnelighet blir resultatet.²⁸⁴ Et slikt beviskrav vil som gjennomgått i punkt 6.3.2 være i overensstemmelse med våre forpliktelser etter EMK artikkel 6 nr. 2. Beviskravet vil med fordel bøte på problematikken ved at tilregnelighet er vanskelig å bevise.²⁸⁵ På den andre siden vil et så lavt krav til bevisene kunne medføre ileggelse av straff for syke mennesker som burde behandles og ikke straffes. Sannsynligheten for feilaktig idømmelse av straffeansvar for syke mennesker vil med et så lavt beviskrav øke.

Selv om feil ønskes unngått, kan de begås i begge ytterkantene av beviskravene. Dersom de kryssende konsekvenshensyn skal vektlegges, er jeg enig med Jerkø i at det er verre å feilaktig

²⁸³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 114.

²⁸⁴ Strandbakken (2003) s. 367-369.

²⁸⁵ NOU: 2014: 10 s. 190.

dømme en som er uskyldig enn å feilaktig dømme en utilregnelig som har utført en straffbar handling.²⁸⁶ Feilen vil i verste fall kunne oppdages i fengselet og den utilregnelige vil kunne få den behandlingen han eller hun trenger.

Selv om den bevismessige utfordringen ved tilregnelighet hensyntas ved et krav om sannsynlighetsovervekt, må hensynet bak utilregnelighetsreglene om å ikke ilegge syke mennesker uten skylddevne straffansvar veie tyngre i en rettsstat.

Det andre ytterpunktet er at det alminnelige beviskravet også skal gjelde for tilregnelighet, slik Tilregnelighetsutvalget foreslo i NOU 2014: 10.²⁸⁷ Strandbakken og Andenæs støtter Tilregnelighetsutvalgets syn i at det neppe kan tillates noe stort spillerom for å fravike det alminnelige strafferettslige beviskravet.²⁸⁸ Etter dette beviskravet vil tilregnelighet kun idømmes dersom domstolen er svært sikre på bevisene. På den andre siden trenger ikke bevisene som taler for at tiltalte er utilregnelig å være like overbevisende før utilregnelighet blir resultatet av bevisbedømmelsen. Styrken ved et strengt beviskrav er at man unngår feilaktig idømmelse av straffeansvar overfor utilregnelige.²⁸⁹ Begrunnelsen for straffrihet for utilregnelige ivaretas i stor grad ved et strengt beviskrav.

På den andre siden hensyntar ikke det strenge beviskravet de vanskeligheter bevisbedømmelsen i spørsmål om tilregnelighet medfører. Et strengt beviskrav kan i verste fall føre til at personer som ikke har vært psykisk syke på handlingstidspunktet, frifinnes fordi bevisene for tilregnelighet er for svake.²⁹⁰ Ved mer alvorlige straffbare handlinger vil en uriktig frifinnelse redusere straffens preventive virkning og svekke tilliten til strafferettspleien.²⁹¹ Et eventuelt strengt beviskrav må også ses i sammenheng med at den nye tilregnelighetsparagrafen åpner for større rom for tvil enn tidligere. Strl. § 20 Skylddevne er utvidet til å omfatte flere avvikstilstander som igjen gir større nedslagsfelt for domstolen ved avgjørelsen av om tiltalte er utilregnelig, og følgelig større rom for tvil om tiltaltes tilregnelighet. Et strengt beviskrav i forlengelsen av dette vil kunne medføre at flere vil anses strafferettslig utilregnelig enn tidligere. Hensynet bak straffrihet for psykisk syke uten skylddevne må veie tungt, likevel kan

²⁸⁶ Jerkø (2015) s. 561.

²⁸⁷ NOU 2014:10 s. 186-196.

²⁸⁸ Andenæs (2004) s. 310 og Strandbakken (2003) s. 407.

²⁸⁹ Strandbakken (2003) s. 407

²⁹⁰ Strandbakken (2003) s. 412-413.

²⁹¹ Strandbakken (2003) s. 412 og punkt 2.

det argumenteres for at et for strengt beviskrav vil gå på bekostning av de kryssende konsekvenshensyn.

Mellom ytterpunktene ligger kvalifisert sannsynlighetsovervekt. Departementet uttaler at beviskravet ikke er like strengt som beviskravet for om gjerningspersonen har begått handlingen, men at det må være klart mer enn sannsynlighetsovervekt.²⁹² Kvalifisert sannsynlighetsovervekt vil være i tråd med departementets uttalelser, utenlandsk rett, EMK artikkel 6 nr. 2 og Høyesteretts uttalelser i Rt. 1979 s. 143. Et krav om kvalifisert sannsynlighetsovervekt vil ligge klart over sannsynlighetsovervekt, samtidig som det ikke stiller like strenge krav til bevisenes styrke som det alminnelige beviskravet. Beviskravet vil innsnevre domstolens skjønnsmargin og gi klare retningslinjer, herunder styrket forutberegnelighet for borgerne. Ved en slik løsning ivaretas både ønsket om å ikke ilegge utilregnelige straff og vanskelighetene ved bevisbedømmelsen i spørsmål om tilregnelighet. De fordeler og ulemper ved ytterpunktene – sannsynlighetsovervekt og bevist utover enhver rimelig tvil – vil kunne imøtegås ved et slikt beviskrav.

Samlet sett taler de beste grunner for et noe lavere beviskrav for spørsmål om tilregnelighet. Likevel er det stor fallhøyde ved et for lavt beviskrav – som ved et for høyt beviskrav. Uavhengig av hvilket beviskrav som legges til grunn for rettsanvendelsen synes det viktigste å være at gjeldende rett er klart definert, og at den aktuelle rettsstilstanden statuerer en enhetlig praksis.

8 Avsluttende bemerkninger

Beviskravet for tilregnelighet defineres gjennom uklare, motsigende og lite begrunnede uttalelser fra en gammel høyesterettsdom. Ved den nye lovendringen ble beviskravet for tilregnelighet videreført slik Høyesterett har definert det Rt. 1979 s. 143. Realiteten er at rettsstilstanden ikke er entydig avklart. Problemet ved et uklart og negativt definert beviskrav er at det gir større risiko for ulik praktisering, og følgelig dårlig forutberegnelighet.

Lovendringen av tilregnelighetsparagrafen i strl. § 20 har bidratt til avklaring av en rekke problemstillinger. Det gis likevel ingen nevneverdig avklaring av beviskravet i spørsmål om tilregnelighet. Et unntak fra det alminnelige beviskravet i strafferetten burde prinsipielt sett

²⁹² Innst. 296 L (2018-2019) s. 6.

være klart og velbegrunnet. Av hensyn til legalitetsprinsippet og forutberegnelighet for øvrig, er det kritikkverdig at et unntak fra det alminnelige strafferettslige beviskrav ikke er tydelig definert.

Departementet impliserer i sin begrunnelse at det kan være verre å bli ansett utilregnelig enn å bli idømt straffeansvar. Vanskeligheter ved å bevise tilregnelighet tilsier at et for strengt beviskrav kan gå ut over muligheten for tilregnelige gjerningspersoner å realisere straffeansvar. Det kan synes som departementet aksepterer risikoen for at flere utilregnelige dømmes til straff, på bekostning av realisering av straffeansvar.

Den pågående debatten om hvordan beviskravet for tilregnelighet bør utformes synes å overskygge at gjeldende rett er uklar. Spesielt tydeliggjør dette seg etter lovvedtaket fattet juni 2019, hvor gjeldende rett for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet videreføres. Uavhengig av hvilket beviskrav som bør gjelde for tilregnelighet er det prinsipielt viktig at beviskravet er velbegrunnet og tydelig definert.

Spørsmålsstillingen er komplisert, og vil følgelig diskuteres også i tiden fremover. Det gjenstår å se om det kommer noen nærmere avklaring av rettstilstanden for beviskravet i spørsmål om tilregnelighet.

Kildeliste

Lover

- 1814 Lov av 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).
- 1902 Lov 22. mai 1902 nr. 10 Alminnelig borgerlig straffelov (straffeloven).
- 1981 Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).
- 1997 Lov 17. januar 1997 nr. 11 lov om endringer i straffeloven mv. (Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).
- 1999 Lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
- 2005 Lov av 20. mai. 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).
- 2018-2019 Lovvedtak 60 (2018-2019) Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).

Utenlandske lover og konvensjoner

- 1950 Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller av 4. november 1950 (EMK).
- 1962 Brottsbalk Svenssk Förfatningssamling 1962:700.

2016 Lovbekendtgørelse nr. 1052 af 04.07.2016.

Forarbejder

- NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.
- NOU 1990: 5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV.
- Ot.prp.nr. 87 (1993-1994) Om lov om endringer i straffeloven mv. (Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).
- Ot.prp.nr. 11 (1998-1999) Om lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykiatriloven).
- NOU 2014: 10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern.
- NOU 2016: 24 Ny straffeprosesslov.
- Prop.154 L (2016-2017) Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).
- Innst. 296 L (2018-2019) Innstilling fra justiskomiteén til Stortinget.

Utenlandske forarbeider

- SOU 2012: 17 Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd (Sverige).
- Prop. 1990/91: 58 Om psykiatrisk tvångsvård m.m. (Sverige).

Betænkning nr. 667/1972

Betænkning om de strafferetlige særforanstaltninger.
Afgivet af Straffelovrådet.

Høyesterettsavgjørelser

Rt-1978-882

Rt-1979-143

Rt-1984-91

Rt-1998-1945

Rt-2003-23

Rt-2007-1217

Rt-2008-1409

Rt-2010-655

Rt-2014-1161

Rt-2014-1292

Underrettspraksis

RG-2012-1153 (22. juli-dommen)

Utenlandsk rettspraksis

2004 NJA-2004-702 SH

U 1962.747 H

EMD avgjørelser

1998

Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain
(Application no. 10590/83) The European
Court of Human rights, Strasbourg, 6.
desember 1988.

2001

Telfner v. Austria (Application no. 33501/96) The European Court of Human rights, Stras- bourg, 20. mars 2001.

Litteratur

Andenæs (2004)

Andenæs, Johs, *Alminnelig strafferett*, 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Riber-Moen, Universitetsforlaget, (Oslo 2004).

Andenæs (2009)

Andenæs, Johs, *Norsk straffeprosess*, 4. utgave, (Oslo 2009).

Aarli, Hedlund og Jebens (2015)

Aarli, Ragna, Hedlund, Mary-Ann og Jebens, Sverre, *Bevis i straffesaker*, (Oslo 2015).

Eckhoff (2001)

Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen, Universitetsforlaget, (Oslo 2001).

Eskeland (2017)

Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utg. (Oslo 2017).

Greve (2013)

Greve, Vagn, Jensen, Dahl, og Nielsen, Gorm, *Koommenteret straffelov, Almindelig del*, 10.utg. (København 2013).

Kolflaath (2013)

Kolflaath, Eivind, *Bevisbedømmelse i praksis*, 1. utg. (Bergen 2013).

- Løvlie (2014) Løvlie, Anders, *Rettslige faktabegreper*, 1. utg. (Oslo 2014).
- Mæland (2012) Mæland, John, Henry, *Norsk alminnelig strafferett*, 1. utg. (Bergen 2012).
- Nygaard (2015) Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utg. (Oslo 2015).
- Rosenqvist (2004) Rosenqvist, Randi og Rasmussen, Kirsten, *Rettspsykiatri i praksis*, 2. utgave, (Oslo 2004).
- Rosenqvist (2009) Rosenqvist, Randi, *Rettspsykiatri – En introduksjon* (Oslo 2009).
- Smith (2012) Smith, Eivind, *Konstitusjonelt demokrati, Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys*, 2. Utgave, Fagbokforlaget, (Bergen 2012).
- Strandbakken (2003) Strandbakken, Asbjørn, *UskylDSPresumsjonen – «in dubio pro reo»*, (Bergen 2003).
- Waaben (1968) Waaben, Knud, *Utilrengelighet og særbehandling – problemer i den strafferettslige lære om ansvar og sanktioner*, (København 1968).
- Øyen (2019) Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 2. utgave, (Bergen 2019).
- Øyen (2016) Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 1. utgave (Oslo 2016).

Tidsskrifter

- Løvlie (2012) Løvlie, Anders, «Strafferettslig psykose – bevistema og beviskrav», *Kritisk juss*, nr. 38, 2012, s. 158-180.
- Rosenqvist (2018) Rosenqvist, Randi, «Et lite klargjørende lovforslag», *Tidsskrift for strafferett*, vol. 8, nr. 4, 2018, s. 3-7.

Artikler

- Andenæs (1971) Andenæs, Johs, Grunnlaget for utilregnelighetsreglene», *vedlegg 1 til NOU 1974:17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*, 1971 s. 161-170
- Gröning (2014) Gröning, Linda, «Tilregnelighet og utilregnelighet – begreper og regler», *Vedlegg 1 til NOU 2014: 10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*, 2014 s. 404-426.
- Jerkø (2015) Jerkø, Markus, "Beviskravet for tilregnelighet", *Lov og Rett* 09/2015 (Volum 55) s. 557- 578.

Avisartikler

- Gjeldsvik (2015) Gjeldsvik, Olav, «Tilregnelighet og bevis», *Aftenposten*, 20.mars 2015.
<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/Vwpd/tilregnelighet-og-bevis> (Sist lest: 23.11.2019)

- Riber-Mohn (2015) 1 Riber-Mohn, Fredrik, Georg, «Leder av Tilregnelighetsutvalget: Beviskrav og utilregnelighet»,

Aftenposten, publisert 23.03.15. (Sist lest 11.09.2019).
<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Leder-av-Tilregnelighetsutvalget-Beviskrav-og-utilregnelighet-45318b.html> (Sist lest: 29.11.2019).

Riber-Mohn (2015) 2

Riber-Mohn, Fredrik, Georg, «Leder av Tilregnelighetsutvalget: Beviskrav og utilregnelighet», Aftenposten publisert 23.03.15. (sist lest 09.11.2019).
<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/QBRq/georg-fredrik-rieber-mohn-skriver-beviskrav-og-utilregnelighet> (Sist lest: 24.11.2019).

Syse (2015) 3

Aslak Syse, «Hvor legges listen for tilregnelighet», Aftenposten, publisert 18.06.15.
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Aslak-Syse-skriver-Hvor-legges-listen-for-tilregnelighet-36764b.html> (Sist lest: 23.09.2019).

Amundsen (2018)

Amundsen, Per-Willy, «På tide å forlate psykosebegrepet». Morgenbladet, publisert 12.01. 2018.
<https://morgenbladet.no/ideer/2018/01/pa-tide-a-forlate-psykosebegrepet> (Sist lest: 16.11.2019).

Løvlie med fler (2018) 1

Rosenqvist, Randi, Melle, Karl, Narud, Kjersti, Restan, Asbjørn, Gröning, Linda, Syse, Aslak, Halvorsen, Marit, Løvlie, Anders, Langback, Tor, Rasmussen, Kirsten. «Utilregnelighet til besvær- igjen», Morgenbladet, publisert 05.01.2018.
<https://morgenbladet.no/ideer/2018/utilregnelighet-til-besvaer%E2%80%93igjen> (Sist lest: 16.11.2019).

Løvlie med fler (2018) 2

Rosenqvist, Randi, Melle, Karl, Narud, Kjersti, Restan, Asbjørn, Gröning, Linda, Syse, Aslak, Halvorsen, Marit, Løvlie, Anders, Langback, Tor, Rasmussen, Kirsten.

«Helsehjelp som straffereaksjon», Morgenbladet, publisert 12.01.2018.

<https://morgenbladet.no/ideer/2018/01/helsehjelp-som-straffereaksjon> (Sist lest: 16.11.2019)

Løvlie med fler (2018) 3

Rosenqvist, Randi, Melle, Karl, Narud, Kjersti, Restan, Asbjørn, Gröning, Linda, Syse, Aslak, Halvorsen, Marit, Løvlie, Anders, Langback, Tor, Rasmussen, Kirsten. «De sakkyndiges rolle i straffesaker», Morgenbladet, publisert 12.01.2018.

<https://morgenbladet.no/ideer/2018/01/de-sakkyndiges-rolle-i-straffesaker> (Sist lest: 16.11.2019).

Schmidt (2019)

Schmidt, Nina, «Frykter fengslene vil fylles av syke folk etter lovendring», Advokatbladet, publisert 06.06.2019.

<https://www.advokatbladet.no/rettssikkerhet-utlregnelighet/frykter-fengslene-vil-fylles-av-syke-folk-etter-lovendring/140694> (Sist lest: 05.09.2019).

Internettlenker

Stortinget 30.04.2019

Høring – *Prop. 296 L (2016-2017) Skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet.*

<https://www.stortinget.no/nn/kva-skjer-pa-stortinget/Videoarkiv/Arkiv-TV-sendinger/?mbid=/2019/H264-full/Hoeringssal1/04/30/Hoeringssal1-20190430->

[132831.mp4&msid=89&dateid=10004300](#) (Sist lest: 20.11.2019).

Stortinget 04.06.2019

Stortinget – Møte tirsdag den 4. juni 2019. *Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeloven og straffeprosessloven. Mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet) (Innst. 296 L (2018-2019), jf. Prop. 154 L (2016-2017))*

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=69169> (Sist lest 10.12.2019).

